GEORGE ANCA

GLOSE PEDAGOGICE

Biblioteca Pedagogică Națională
Bucureşti, 2008

Redactare şi tehnoredactare:
Adina Baranovschi
Coperta: Bogdan Baranovschi
Culegere: Lucica Lucaciu,
Andreia Fonea

Copyright: George Anca
Tipărit la Biblioteca Pedagogică Națională

Descrierea CIP:.....

Interpretări

Timpul prezent al baladei Miorița

G.A. – Ştim pe de rost *Miorița*, aşa cum ştim râurile, munții şi cerul patriei. Iar când, asemeni lor, cântecul bătrânesc ne pare că se revarsă spre mări în amurg, se înalță spre zări inaccesibile sau se aşează la masa stelelor, atunci ne-o apropie din nou de suflet, cu precădere, câte un artist mare. Şi această emisiune, în care se vor auzi numai rezonanțe interioare, grăirea în infinite nuanțe a *Mioriței* fiind presupusă familiară tuturora, o deschidem cu vorbele unui mare şi înțelept artist, Dimitrie Cuclin.

G.A. – Cu *Miorița* ne întoarcem la izvoare. Dar tot cu ea reizvorâm şi azi în ceasurile noastre de sine. Ea se cântă în auzul tuturor românilor, se şi joacă prin Moldova, se colindă în Transilvania. Prin Vrancea o auzi strigată în versuri. Fluierele de os domnesc de pe întregul nostru pământ o repovestesc în sunete aproape neschimbate. O poveste cu un cioban şi cu o „floare a câmpului din fundul pământului". Sau de o mie de ori alta şi aceeaşi.

Dintr-o istorie bună stăm toți martori la sfâşierea dintre destine umane româneşti arhaice, destine grozave, nimbate de un nor tragic suit spre generații urmaşe spre a-l

spulbera căutându-l neîncetat în eterna cântare. Cântăreți precum Petrea Crețea Şolcon ori Gheorghe Avasiloaie din veacul trecut, sau cei de acum şi de mâine sunt variante vii ale baladei.

Ochiul folcloristului contemporan priveşte o *Mioriță* vie. Acest cântec bătrânesc închide marea soluție la problema folclorului nostru în general. Ne întăreşte în a crede astfel Adrian Fochi, autoritate în materie prin monumentala sa carte dedicată cântecului *Mioriței*:

A. Fochi: Aceasta nu este o baladă ca toate baladele lui Coşbuc, de pildă, ci este efectiv un fenomen viu, care se desfăşoară creator sub ochii noştri, având deci o mobilitate dublă: atât în ceea ce priveşte producerea sa concretă, cât şi în ce priveşte receptarea sa de către ascultător. Pentru că varianta culeasă de Alecu Russo şi răspândită de V. Alecsandri pe calea tiparului este cea mai cunoscută, s-a obişnuit să se confunde *Mioriţa* cu această variantă. În realitate, variantele nu sunt altceva decât simple secțiuni momentane în viața multiseculară a motivului poetic, numai concretizarea, ținând seamă de timp şi de loc, ca şi de conştiința socială, a eternului motiv poetic. *Mioriţa* nu poate fi confundată cu varianta lui Alecsandri, chiar dacă aceasta prezintă unul din momentele cele mai realizate artistic din viața baladei. Concluzia la care trebuie să ne oprim este că,

pentru a înțelege ce este în realitate *Mioriţa* nu este suficient să cunoaştem o singură variantă, chiar dacă cea mai frumoasă, ci să cunoaştem întregul efort creator ce a fost depus, în timp şi spaţiu, pentru realizarea artistică a motivului ca atare. Într-adevăr, *Mioriţa* se cântă şi numai cine a putut s-o asculte interpretată de un om talentat îşi poate face o imagine justă despre ceea ce este ea în fond.

Dat fiind faptul că nici o variantă nu este identică cu alta şi că nici acelaşi interpret nu ne oferă două texte identice, problema grea şi complicată este de a determina ce este totuşi constant în cuprinsul motivului, respectiv de a detecta ceea ce face ca toate variantele, oricât de diferite ar fi ele, să fie totuşi numai aspecte particulare ale unui adevăr artistic general. Pentru determinarea acestor constante care singure definesc trăinicia artistică a subiectului şi îi conferă individualitatea motivică, am folosit o metodă matematică, şi anume statistica, reuşind – credem noi – astfel să punem în lumină structura tematică şi episodică a textului, având drept criteriu de bază frecvenţa obiectivă a unor teme şi episoade în ultima sută de ani pe întreg teritoriul ţării.

Astfel, a reieşit cu pregnanţă în evidenţă că, dacă anume teme sau episoade pot lipsi din compunerea baladei, fără pagubă pentru realizarea întregului, ceea ce nu poate lipsi niciodată vreunui text al *Mioriţei* este aşa-numitul

episod al testamentului ciobanului. Dacă lipseşte acest episod, se desfiinţează însăşi *Mioriţa*.

G.A. – În drumul spre motivul esenţial al baladei se trece, deci, prin statistică. Şi fără acest impact de natură tehnică, ceea ce se cheamă de câtăva vreme „poetică matematică" are a se pronunţa direct sau... metaforic despre *Mioriţa*. Ce ne spune Grigore C. Moisil?

G.A. – În timp ce matematicianul asociază aparent impasibil variante ale poeziilor eminesciene, baudelairiene şi variante mioritice, folcloristul, stimulat de promisiunea unei astfel de instrumentaţii, îşi poate delimita încă o dată domeniul.

A. Fochi – *Mioriţa*, aşa cum se cunoaşte astăzi din cele peste 1000 de variante culese şi parţial publicate, ni se prezintă sub o multitudine de versiuni, de tipuri şi de subtipuri cu circulaţie locală şi cu funcţii artistice şi sociale deosebite. Astfel, în regiunile din afara arcului carpatic, *Mioriţa* este ceea ce se numeşte baladă, cântându-se în aceeaşi manieră şi mai în aceleaşi ocazii ca toate celelalte balade din folclorul nostru. În Transilvania însă, *Mioriţa* este colind şi se cântă în anume împrejurări, participând integral la viaţa genului folcloric însuşi. În interiorul acestor două versiuni, definite prin funcţia socială a textului, există numeroase forme cu circulaţie locală, pe care le-am numit tipuri sau subtipuri, întrucât prezintă o anume stabilitate tematică. A confunda

deci motivul mioritic cu un singur tip este o eroare tot atât de mare cum a fost confundarea lui cu o singură variantă.

G.A. – Până la urmă, în marginea unui cântec, matematicianul va filozofa, deloc impasibil, asupra valorii.

(Bandă: Grigore Moisil)

G.A. – Împământenind iar şi iar înţelesul valorilor acestui pământ, o viziune etnografică, schiţată în emisiunea noastră de Ovidiu Papadima, nu exclude arta, ci o cheamă imperios.

Grigore Popa (G.P.) – În ceea ce priveşte *Miorița*, cercetările etnografice au demonstrat că ea şi-a avut geneza în punctul de intersecție a trei linii nu de gândire, ci de acțiune, după normele străvechi de comportare ale colectivității umane în cadrul culturii populare într-o situație de excepție, şi anume: moartea unui tânăr necăsătorit, victimă a unui conflict fără martori, între mai mulți ciobani proprietari de oi, într-un loc necunoscut de alții, neputându-l afla nici chiar mama bătrână, pornită în căutarea lui. Într-o astfel de situație, înmormântarea lui fusese lipsită de întreg ceremonialul înhumării, prescris de obişnuințele milenare ale culturii noastre populare: nu a fost bocit, nu a fost coborât în mormânt cu obiectele şi gesturile auxiliare, nu i s-au practicat riturile *nunții postume*, prescrise în cazul când cineva îşi încheia năpraznic viața, fără să fi realizat unul din daturile fundamentale ale existenței omului pe pământ: acela de a se

căsători şi de a-şi prelungi spița prin urmaşi. Rezolvarea necesară a fost înfăptuită pe calea artei: sub forma mai veche a colindului, în Transilvania, şi sub aceea a cântecului bătrânesc, în restul patriei noastre. *Mioriţa* e astfel totodată şi testament al ciobanului şi bocet al lui şi nuntă postumă, – totul fiind realizat prin ficțiunea artistică.

G.A. – *Mioriţa*, acest popor de variante creat de un popor de meşteri şi de cântăreți, a dat naştere, cum se ştie, multor exclusivisme, dar, peste ele, mai cu seamă unui consens. Consensul mioritic, transmis şi adoptat de fiecare generație, se întemeiază pe o atitudine compactă, inalterabilă, de adorație filială în fața puterilor creatoare ale poporului român.

Pare temerar şi tot mai târziu să te întrebi ce reprezintă *Mioriţa*. Răspunsul însă îl dai uneori chiar înainte de a întreba. Dincolo de întrebări şi răspunsuri, comentariul mioritic are direcție de puternică afirmare a unei valori româneşti primordiale. Adevărul spiritual, etic şi estetic capătă un caracter de mărturisire individuală, cum se întâmplă în următoarele preludii semnate de:

Zoe Dumitrescu-Buşulenga:

În plan universal, *Mioriţa* justifică spiritual, etic şi estetic vorbind poporul român, cu aceeaşi putere cu care epopeile antice justifică în evoluția culturii pe inzi ori pe

greci. Într-o baladă simplă, de concentrări extreme, se strânge o întreagă viziune despre lume a păstorului, aflat în mijlocul cosmosului şi înrudit, tainic şi lăuntric, cu el.

Mihai Şora:

Aşa cum i se poate întâmpla astronomului surprins de un răsărit de soare să uite tot ce ştie despre mişcarea de rotaţie a pământului, pentru a se dărui miracolului Ivirii, tot aşa şi cu *Mioriţa*: dacă te duci la ea cu sacul plin de tot ce ştiai dinainte despre ea, rişti nu o dată să te întorci tot cu ce te-ai dus, dar fără *Mioriţa*, – care-i Poezie. Şi-atunci? Ce e de făcut? Cred că sacul trebuie într-un fel oarecare golit (bineînţeles, după ce fusese în prealabil bine îndesat), că trebuie să uiţi cumva tot ce ştiai (continuând, evident, să ştii ceea ce-ţi impui să uiţi), că trebuie să ai mereu ochii aţintiţi pe poezie şi la tot restul să nu te uiţi decât cu coada ochiului şi nu invers; vreau să spun: cu ochii ţintă la ceea ce ştiai dinainte şi cu coada ochiului la poezie. La *Mioriţa* trebuie să ne ducem cu mâna goală: proaspeţi, disponibili, receptivi.

Grigore Popa:

Capodoperă între capodopere ale geniului poporului român, cântecul bătrânesc al *Mioriţei* se înscrie la cel mai înalt orizont al *cugetului carpatic*, înţelegând prin acesta categoria de maximă amploare, adâncime şi verticalitate a spiritualităţii româneşti. Şi nu este de mirare că semnificaţiile

majore ale cugetului carpatic şi-au găsit cristalizarea exemplară în cadența de baladă pastorală a unei viziuni foarte pământeşti despre ultimele rosturi ale omului, despre viață, despre moarte. Că autorul anonim al *Mioriței* a întruchipat în cupele de cristal ale acesteia lamura cugetului carpatic – cu privire la rostul omului în lume – o dovedeşte cu prisosință adeziunea unanimă a poporului şi a intelectualității sale, după cum se rosteşte un interpret, la frumusețile fără de moarte ale baladei. Adeziunea spontană, unanimă, totală, însemnează că poporul se recunoaşte pe de-a-ntregul în peisajul etic şi filosofic al baladei.

G.A. – Şi exclusivismele mioritice, amendate mai jos de Ovidiu Papadima, pun în joc aceeaşi incomensurabilă valoare:

O.P. – Speculații de idei, semnate de nume cu un mare prestigiu, au complicat datele simple ale înțelegerii baladei, orientându-i adesea spre piste depărtate de realitatea cristalizată în ea la temperatura geniului popular, pe mulți dintre scriitorii noştri. Însuşi G. Călinescu – care identifica în *Miorița* un mit al „existenței pastorale" şi al unității poporului român – a fost înrâurit de felul cum o considerau Ovid Densusianu şi Vasile Alecsandri. Ovid Densusianu vedea în marea ei valoare artistică un document hotărâtor în sprijinul teoriei lui discutabile, prin unilateralitatea ei,

afirmând predominanța transhumanței păstorești ca formă de viață a poporului român în trecut şi crezând că, datorită acestui fapt contrazis de realitatea istorică, poezia noastră populară ar urca cele mai înalte dintre culmile creației ei. Alecsandri – nominalizându-i eroii după anumite zone ale geografiei țării noastre – şi-a depărtat versiunea de variantele cele mai vechi, în care e vorba pur şi simplu de „trei păcurărei" absolut anonimi. Nici Lucian Blaga – în teoria iarăşi discutabilă a „spațiului mioritic" ca „matrice stilistică" a poporului român – nu e deloc departe de Ovid Densusianu. Poeții lirici au fost atraşi mai mult de seninătatea ciobanului mioritic în fața morții, unii dintre ei făcând eroarea de a absolutiza – uitând de împrejurările deosebite în care ciobanul îşi pronunță postum testamentul liric – considerând acest sentiment ca o trăsătură caracteristică întregului popor român şi exagerându-l ca pe o propensiune a lui spre o falsă resemnare în fața destinului.

G.A. – O meditație asupra *Mioriței* este una asupra eroului ei, asupra omului, asupra universului. Să-l ascultăm pe Adrian Fochi:

A.F. – Ciobanul, aflând soarta ce-l aşteaptă, nu este cuprins de panică, nu pierde nici o clipă măcar sentimentul demnității sale umane şi nici nu se lasă târât de disperare în pragul fatalismului şi resemnării. Nu ni se povesteşte în baladă

nimic despre faptul că s-a luptat cu prezumtivii săi ucigaşi, că a fost învins şi ucis de aceştia, sau că, luptându-se, i-a biruit el. Nu în aceasta stă măreţia poemului, ci în felul cum ciobanul îşi consideră moartea, în perspectivă filozofică, moarte pe care nu o doreşte, dar – în cazul în care ar surveni – nu-l înspăimântă, ideea de moarte fiind ea însăşi în firea lucrurilor. Pe el îl interesează altceva şi atunci cere să fie îngropat la stână spre a fi plâns de oile sale, cere să i se pună la cap fluierul ca să aibă şi dincolo de moarte marea consolare a artei şi, în unele variante, ultimul lui gând este pentru bătrâna lui mamă, căreia doreşte să i se spună – în mod alegoric – că i s-au făcut toate cele necesare pentru marea şi unica lui trecere prin lume. Spuneam şi altă dată că poemul cântă de fapt dragostea, sub trei aspecte fundamentale ale ei şi aşa este: e vorba de dragostea pentru munca lui în sânul naturii, despre dragostea sa pentru artă şi dragostea de mamă. În fond, este vorba despre dragostea de viaţă ce se prelungeşte activ şi după moarte şi care dă acestui poem, atât de simplu, o dimensiune filozofică fără precedent în cultura noastră şi-l ridică la rangul celor mai de seamă capodopere din creaţia mondială. Simplu, fără înfloriturі gratuite, mergând în substanţa însăşi a ideilor celor mai turburătoare pentru mintea omenească, *Mioriţa* se defineşte astfel ca expresia cea mai elocventă a originalităţii creatoare

a poporului nostru şi vorbeşte despre capacitatea acestuia de a da chip şi formă artistică adecvată înţelesurilor celor mai dramatice ale existenţei, iar mesajul este optimist, în felul său, deoarece pune în discuţie locul omului în univers şi rezolvă problema eternă a demnităţii umane.

Zoe Dumitrescu-Buşulenga:

Aruncând propriul său văl de reprezentări antropomorfice asupra elementelor lumii, însufleţindu-le ca într-un prilej sărbătoresc – nunta – pentru a dovedi legătura care-i uneşte afectiv, în relaţii statornice aproape perene, ciobanul e o făptură puternică, a cărei propensie spre existenţă, a cărei voinţă de a trăi îl proiectează până şi dincolo de viaţă. Echilibrat şi luminos în dacica descendenţă a tăriei şi stăpânirii de sine în faţa morţii, ciobanul o întâmpină cu demnitate şi o înconjoară cu poezie dându-i sensul alegoric al nunţii. Ca într-o *Cântare a cântărilor*, în *Mioriţa* răsună ecourile unirii dintre elemente într-o mitică, grandioasă imagine apoteotică. Mirele e încununat de soare şi lună, deci atinge cu fruntea lui cerul, are fârtaţi brazii cu cetină pururi verde, deci participă la eternitate. Şi în această apoteoză îl însoţesc toate cele legate de viaţa lui de păstor, el urmând să trăiască mai departe şi în planul existenţei lui obişnuite şi în cel mitic în care trece ca un erou sau chiar ca o divinitate.

Grigore Popa:

Tâlcul filozofic al *Mioriţei* rezultă din atitudinea în faţa morţii a ciobanului moldovean. El ajunge în această situaţie existenţială fundamentală fără a bănui, fără a şti, fără vreo anume vină, aşa ca din voia soartei, doar prin faptul că există. Adevărat, faţă de baciul vrâncean şi cel ungurean, eroul central al baladei, baciul moldovean, ocupă o poziţie oarecum privilegiată, fiind mai înstărit, ceea ce poate stârni invidia, ura şi pisma celor doi ortaci ai săi. Dar accentul decisiv nu cade pe acest aspect al scenariului, ci atârnă ineluctabil asupra condamnării la moarte fără drept de apel; el trebuie să îndure moartea materială, din care nu există ieşire nici prin luptă, nici prin vicleşug, nici prin uneltire. Ciobanul moldovean se găseşte singur faţă în faţă cu destinul, de care nu se teme, îl cântăreşte cu înţelepciune şi ajunge la concluzia că împotriva morţii nu se poate lupta ca împotriva duşmanului, cu alte cuvinte, nu te poţi apăra de moarte, cum te aperi de un duşman. Ne găsim, aşadar, în faţa unei „decizii existenţiale mult mai profunde" decât se crede în mod obişnuit. De aceea, nu poate fi nicidecum aici vorba de „pasivitate", de „resemnare", de „pesimism", de „fatalitate", aşa cum s-a crezut de la Alecsandri încoace. Or, în prezenţa iminentă a ireparabilului, atitudinea ciobanului este mult mai nuanţată, mult mai bărbătească, mult mai înţeleaptă. El

schimbă sensul de orientare, direcția de transfigurare şi conținutul de semnificații al unui destin inexorabil pe punctul de a se împlini. El transformă moartea în *nuntă cosmică*. Acest act, prin excelență demiurgic, coincide cu o *mutație existențială*, care potențează regimul ontologic al baladei. În această supremă accepție metafizică, cântecul bătrânesc al *Mioriței* se încarcă de un mesaj extraordinar: păstorul moldovean, prins în tragismul unei situații fundamentale fără ieşire, printr-un act de neînduplecată voință, dă un sens cu totul neaşteptat destinului său, ridicându-se, prometeic şi pur, deasupra imediatului şi a istoriei. Se petrece, la acest punct crucial al existenței sale, un fel de *anabasis*, prin care, proiectându-se în cosmos, şi-l face frate, asociindu-şi, la nunta lui de dimensiuni planetare, soarele, stelele, luna, munții, păsările, brazii etc. Are loc aici un salt calitativ care echivalează, în destinul păstorului, cu o mutație de statut ontologic. În noua lui ipostază, datorită unei transmutații esențiale, ciobanul devine stăpânul propriului său destin, învingându-şi moartea şi biruindu-şi, prin puteri de o excepțională tărie morală, duşmanii. Aici şi acum ni se dezvăluie strălucirea ethosului mioritic. Îmbogățit de semnificațiile oraculare ale mioarei năzdrăvane şi de înlăcrămata peregrinare a mamei, acest ethos situează mesajul uman al baladei într-o zonă de excepționale

transparențe de cuget din care reiese sentimentul viguros de superioritate a omului în lumea propriilor sale valori etice, cât şi în lumea obiectvă, ale cărei dimensiuni le dilată până la proporțiile unei catedrale cosmice, în care se celebrează – ca nicăieri sub soare – nunta păstorului cu lumea. Considerat în această perspectivă, regimul ontologic al *Mioriței* este susținut de lumina şi gustul de viață al unui mesaj de măreață frumusețe.

G.A. – De neconceput în afara artei, ca şi poporul creator al ei, *Mioriţa* transmite, la nesfârşit, misterul unei estetici originare. Marele cântec se interiorizează nemărginit. De aici, multe exegeze, puține şi mari opere mărturisit îndrăznite sub raza lui, şi din nou cântecul Mioarei. Un model poetic al artei româneşti.

Z.D. Buşulenga – Dintr-o dispută între ciobani, uzuală în vechile documente de viață pastorală, geniul poetic al poporului român a scos transfigurând elementele baladei şi trecându-le în mit, un dialog despre viață şi moarte dus de păstor şi animalul său cu puteri supranaturale. Nu mai este tânguire la moartea unui tânăr ca în linos-ul grecesc pe care Odobescu îl compara acum o sută şi mai bine de ani cu *Mioriţa*, ci mărturisire de puteri, afirmare calmă a vieții, pretutindeni stăpână, pe toate planurile, comuniune tainică cu natura. În metafore şi alegorii cosmice, păstorul român şi-a

strâns viziunea despre lume, contemplativă şi activă, atât de complexă, atât de înțeleaptă din care aveau să iasă plecându-se în fața modelului eposului strămoşesc, cu smerită evlavie şi Eminescu şi Sadoveanu. Am putea crede, ca romanticul Niebuhr, că un astfel de fragment presupune preexistența unor mari epopei ale poporului nostru, atât de bogate sunt semnificațiile lui. Pe bună dreptate putea spune în 1854 Jules Michelet despre *Mioriţa*: „Rien de plus naïf et rien de plus grand" (Nimic mai simplu, nimic mai măreț).

Ov. Papadima – Cel care a descifrat mai bine înțelesurile *Mioriței* a fost Mihail Sadoveanu – unul dintre cei mai profunzi cunoscători ai culturii noastre populare, fără a fi râvnit vreodată statutul de etnograf sau de folclorist. Una din capodoperele sale, *Baltagul*, aşează în paranteză cadrul cosmic al baladei populare, integrându-i desfăşurarea pe planul strict terestru, în orânduielile de viață ale culturii noastre populare, fără de a uita însă armonioasa intimitate a ei cu natura. Necesitatea îndeplinirii străvechilor rituri ale înhumării este aici subordonată ideii de justiție şi înfăptuirii ei prin mijloacele pe care le ofereau tot atât de vechile forme de viață socială ale poporului, în pofida nepriceperii şi a nepăsării autorităților. Dacă *Baltagul* însemna un dialog al lumii de obişnuințe străvechi ale *Mioriței* cu lumea străină a fucționarilor statului din perioada interbelică, romanul

postum *Cântecul Mioarei* este dialogul aceleiaşi lumi cu luminile civilizaţiei noastre, româneşti, de astăzi. Mihail Sadoveanu ne-a dăruit astfel două dintre cele mai strălucite exemple ale excepţionalei vitalităţi a cântecului nostru bătrânesc şi în acelaşi timp modele de adâncire mereu reînnoită a bogatelor filoane ale inspiraţiei folclorice.

M. Şora – Chiar dacă tematica *Mioriţei*, adică grupul acela minimal de teme şi motive – mai mult sau mai puţin bine sudat – care ne îngăduie să afirmăm că avem de-a face cu această baladă sau cu acest colind şi care şi-a găsit, după cum se ştie, expresie de nenumărate ori la nivelul culturii orale, nu-şi face decât arareori apariţia la nivelul a ceea ce ne-am obişnuit să numim „literatura cultă", *Mioriţa* mi se pare totuşi definitorie pentru ansamblul poeziei româneşti. Ea ne indică, cred, un nivel, un climat al simţirii şi al gândului (sau poate al simţirii gânditoare?), o puritate a conturului, o măsură în care poezia noastră se poate privi ca într-o oglindă.

Între ştiinţa culturii şi indoeminescologie

Termenul de „Culturologie românească” (cf. Mic dicţionar de filozofie, 1973) împreună cu prezentarea primilor culturologi români s-au precizat la noi, prin cartea Adelei Becleanu Iancu *(Geneza culturologiei româneşti*, Junimea, 1974), intrând şi în *Dicţionarul de filosofie* (Editura Politică, 1978) sau în *Dicţionarul de etnologie* (Romulus Vulcănescu, Albatros, 1979), precum şi în *Introducere în etnologie* (Editura Academiei, 1980) etc. „Ştiinţa civilizaţiei sau culturii” (Wilhelm Ostwald, 1915), culturologia, ca domeniu autonom (afirmat prin prima carte culturologică din lume, *The Science of Culture*, 1949, New York, autor Leslie A. White), a proliferat în contextul, uneori polemic, al şcolilor de antropologie culturală şi etnologie, un titlu de referinţă fiind, de exemplu, *Teoria ştiinţifică a culturii* de Branislaw Malinowski (1958, în poloneză, 1960, în engleză). Disciplina a fost cunoscută la noi de Al. Tănase, Traian Herseni, C.I. Gulian, V.V. Caramelea, Pompiliu Caraion. Herseni o consideră la fel de importantă ca sociologia sau personologia. La rândul ei, Adela Becleanu Iancu tentează o aplicare istorică a culturologiei schiţând atât un sistem culturologic, cât şi „liniamentele istoriei culturologiei româneşti”, de la învăţaţii „primei etape din

cultura noastră" – Neagoe Basarab, Nicolaus Olahus, Miron Costin, Constantin Cantacuzino, Nicolae Milescu, Dimitrie Cantemir. Şcoala Ardeleană, Gheorghe Asachi, Gheorghe Lazăr, Ion Heliade Rădulescu, George Barițiu ş.a. – , la „cei dintâi teoreticieni moderni ai culturii române" – paşoptiştii, A.D. Xenopol, Mihai Eminescu, Vasile Pârvan, Simion Mehedinți etc. şi apoi „marii teoreticieni sau filosofi ai culturii noastre – Garabet Ibrăileanu, Eugen Lovinescu, Lucian Blaga, Tudor Vianu, Dimitrie Gusti, Petre Andrei, Mihail Ralea, Nicolae Bagdasar. Dincolo de clarificări teoretice mai ample, autoarea îşi limitează studiul la „procesul de geneză a culturologiei româneşti" – „Prefigurări teoretice renascentiste", „Dimitrie Cantemir, cel dintâi culturolog român", Gheorghe Asachi şi sistemul cultural-educativ, „Conceptul de cultură la Damaschin Bojinca", „Conceptul de civilizație la Simeon Marcovici", „Stephan Ludwig Roth şi sensul umanist al culturii", „Gheorghe Săulescu şi progresul civilizației", „Alexandru Hasdeu despre posibilitatea şi realitatea culturii". Sunt regăsite, diacronic-recuperator, principalele concepte culturologice – cultura şi civilizația.

O astfel de abordare istorică se păstrează, chiar şi în limbajul unei discipline recente, în premodernitatea ideilor culturologice româneşti. Alte titluri – *Arhaic şi universal* de

Sergiu Al. George (1981), *Antologii arhaice în actualitate* de Vasile Tonoiu (Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1989) – extind, în timp şi cultură, sfera la arhaic-modern-universal în cheia filosofiei culturii, pornind mai ales de la hermeneutica lui Mircea Eliade. Romulus Vulcănescu urmăreşte în *Izvoare de cultură* (1989) substraturile culturale ale persoanelor, începând cu Japonia şi India.

Punctul de vedere culturologic al unui autor de astăzi implică, odată cu sincronizarea analitică la conceptele şi teoriile internaţionale, o regăsire autoantropologică a temeiurilor proprii. De altfel, antropologia nativă, probabil şi autoculturologia, chiar dacă termenul nu e atrăgător pentru oricine, poate clar prefixul de sufix, reprezintă o tendinţă revendicată de tot mai mulţi cercetători ai propriilor culturi naţionale, fie şi trecând peste reapropierea, până la confundare, a etnologiei de sociologie.

Evocăm o experienţă în care culturologia poate trece drept alibi. La cel de-al X-lea Congres Internaţional al Ştiinţelor antropologice şi etnologice, New Delhi, 1978, am prezentat la secţia „Limbaje în contact" comunicarea „Antropomorfism în poezia lui Mihai Eminescu. Spre o antropoetică" (adâncită peste zece ani la cel de-al XII-lea Congres ICAES, Zagreb, 1988, „Teoantropoetica feminină").

În India, o secțiune ad-hoc se autointitulase *Traducerea culturilor* şi, în cadrul acesteia, a fost receptat ca semnificativ intinerarul poetic Nasadya-Sukta („Imnul originii", *Rig-Veda*) – versiunea germană – traducerea românească a lui Mihai Eminescu, recrearea în *Scrisoarea I* – versiunea sanscrită a poemului eminescian (Ravik Vihari Joshi). La congresul „Literatură şi traducere", New Delhi, 1984, s-a insistat suplimentar asupra acestui caz culturologic şi în legătură cu o comunicare a dr. Urmila Rani Trikha asupra traducerii *Luceafărului*.

Rostirea lui Onisifor Ghibu

Note pe marginea unor adnotări inedite

Scrisul de tumultuoasă limpezime al lui Onisifor Ghibu, ca în tăietura directă brâncuşiană, oricum expresia unei gândiri directe concurând natura, scapă clasificărilor stilistice obişnuite. De la Lazăr şi Eminescu, la Pârvan şi Goga, analogiile posibile țin de tonalitate, patetic gravă şi lucid virulentă, însă cineva ar putea deduce o retorică originală, o revelatoare panoplie a formelor genului didactic, sau, cu un termen pe cât de vechi pe atât de nou – o *kaironomie* proprie, ale cărei ethos, logos şi pathos se îngemănează într-o rostire unică. Preluăm conceptul de rostire în accepția lui Constantin Noica nu atât pentru o parafrază de genul „rostirea pedagogică românească", dar şi amintindu-ne că filosoful se stabilise, înainte de Păltiniş, la Avrig. Or, un editor s-ar vedea în fața unei vaste păduri de simboluri şi numai antologând scrierile despre Gheorghe Lazăr ale lui Onisifor Ghibu, inclusiv postume, din care reținem un portret contrastiv, de amurg (1963), ca un autoportret răsturnat: „Grație caracterului său, pe cât de complex şi de vulcanic, pe atât de dezordonat, el n-a reuşit să realizeze, în întreaga sa carieră, nimic concret, în sensul propriu al cuvântului, sesizabil material. Astfel: la Viena el

nu şi-a terminat studiile în regulă; multele lui lucrări originale, compilate sau traduse când din nemţeşte, când din ungureşte, n-au ajuns să vadă lumina tiparului, excepţie făcând doar unele lucrări tipărite sub diferite pseudonime şi făcute probabil şi cu colaborarea altora pentru a putea fi tipărite în tipografia Universităţii ungureşti din Buda; activitatea lui profesorală de la Sibiu a trecut dintr-o criză într-alta, ca şi avânturile sale în domeniul politicii; la Bucureşti, şcoala lui, nimbată după el de o aureolă legendară, n-a reuşit să se „organizeze" ca o instituţie bine închegată, capabilă să înfrunte obstacolele ce era firesc să i se pună în cale; din multele manuale de şcoală, toate de o stringentă necesitate, nici unul n-a ajuns să se tipărească, nici în cursul vieţii lui, nici curând după moartea lui. Dacă ar fi să judecăm deci activitatea lui Lazăr în lumina unor criterii strâns „realiste", ea ar putea fi considerată că a reprezentat ceva aproape insignifiant.

Dar valoarea lui Lazăr nu trebuie privită sub un asemenea unghi. El n-a fost un simplu organizator după planuri rigide, dinainte stabilite până în amănunte, el a fost un Prometeu, care a coborât focul din cer, el a fost un arhanghel care a despicat zările, un prooroc care a aprins în suflete credinţele cele mari, atotbiruitoare, în legătură cu ideile de dreptate, adevăr, drept, lumină, idei care nu e permis

să rămână simple abstracţiuni sau privilegii ale anumitor favoriţi ai sorţii, ci trebuie să devină bunuri obşteşti, ale tuturor. El a fost un apostol al acestor credinţe şi idei, care nu s-a mărginit numai la enunţarea şi la propovăduirea lor, ci s-a aruncat cu întreaga sa fiinţă în lupta pentru înfăptuirea lor, jertfind totul pentru ducerea lor la izbândă – în măsura în care o asemenea dăruire îşi putea găsi corespondentul în forţele sale fizice destul de măcinate şi în fiinţa sa morală, biciuită de multele înfrângeri pe care a fost nevoit să le încresteze pe răbojul permanentului său martiriu".

Portretul de mai sus face parte dintr-un eseu aproape nuvelistic, nu lipsit de mister şi suspans, început în Avrig (în 1943) printr-un foc aprins în sobă cu cărţi din biblioteca lui Lazăr: 13 sunt salvate de norocosul vizitator. Printre acestea, una intitulată *Praelectionum in Jus ecclesiasticum universum* de Ioan Nepomuc Pehemm partea I, Viena, 1791 (760 p.), are următorul autograf pe coperta a doua: „Die 22 Febr. 1821 visus est cometa magnus valde versus Crajovam, cum essemus Bukurestinni, cum esset revolutio Thodoriana, ante adventum principis Calimachi. Lazăr". Semnătura în alfabet chirilic („în ziua de 22 februarie 1821 s-a văzut o cometă foarte mare spre Craiova, când eram la Bucureşti, când era revoluţia todoriană, înainte de sosirea principelui Calimachi. Lazăr"). Pe o altă carte din biblioteca lui Lazăr -

Der Römisch-Orientalisch-Teutschen Kayser merkwürdiges Leben und Thaten... (Viaţa şi faptele remarcabile ale împăraţilor români-orientali-germani..., Lipsca, 1716, 1415 p.) – la pagina 65 se află următoarea inscripţie autografă a lui Lazăr, în limba germană: „Der 22-ten Februar 1821 etv Bukarest gegen Crajova ist ein Komet gesehen worden" (la 22 februarie 1821 s-a văzut o cometă cam din Bucureşti spre Craiova). Un astrofizician amator ar observa că e vorba despre cometa Halley. Ghibu investighează, însă, într-un strălucit scenariu sensurile conspirative ale celor două inscripţii, întoarcerea de către Lazăr – Ghibu a înţelesului de nenorocire al cometei într-unul de izbândă şi fericire; sensul ascuns al manuscriselor de aritmetică şi de trigonometrie (redactarea amândurora „încheiată" în aceeaşi zi, la patru zile după inscripţiile în latină şi germană, de fapt, încă un alibi asupra ocupaţiilor sale reale): descrierea steagului lui Tudor, o capodoperă de heraldică, unde sfinţii Teodor Tiron şi Gheorghe se dovedesc Vladimirescu şi Lazăr.

Concluzia parţială, obiectivând rece cvasificţiunea critic-heraldică: „Documentele" care ne vorbesc despre această strânsă colaborare sunt până în momentul acesta încă puţine: informaţiile cu caracter general ale lui Heliade, Poenaru şi ale altor apropiaţi sau contemporani ai lui Lazăr, care prin însăşi natura lucrurilor nu puteau cunoaşte mai

îndeaproape activitatea secretă a acestuia – apoi însemnările de pe cele două cărți, cele de pe manuscrisele manualelor de matematică şi simbolurile de pe steagul lui Tudor, se însumează concluziei generale a savantului istoric: „Sunt pe deplin încredințat că cercetările istorice viitoare vor aduce şi mai multe lumini cu privire la acest capitol atât de important, care până acum a inspirat atât de puțin şi în mod atât de unilateral pe istoricii noştri. Ele vor aduce, nu ne îndoim de acest lucru, o serioasă corectură în istoria noastră modernă, aşezându-l pe Gheorghe Lazăr pe un alt piedestal decât acela al unui dascăl entuziast, şi anume pe piedestalul unui erou național de cea mai pură speță, luptător pentru dreptate şi libertate, dublat în acelaşi timp de aureola unui neobosit luptător pentru umanitate şi pentru „pacea eternă" între oameni.

Biblioteca lui Lazăr a ars, în parte, salvată fiind de Ghibu, care avea să-şi sprijine viziunea, în continuitatea gândirii lui Lazăr, pe o altă bibliotecă, extensibilă asemeni flăcărilor. Propria-i bibliotecă, deci, i-a fost confiscată în timpul primului război mondial de statul maghiar (Curtea marțială maghiară îl condamnase la moarte); în 1919, în trenul de Bucureşti-Sibiu, i s-a furat o ladă cuprinzând cărți achiziționate în timpul „neutralității" României din anii 1914-1916; o ladă mare cu cărți şi manuscrise i s-a pierdut în

1940, în urma „Arbitrajului de la Viena”, în drum spre Sibiu, ca refugiat; alte trei lăzi de cărți şi documente i-au fost confiscate în 1949.

Şi totuşi, cu învederare la senectute, gândul întru Lazăr îi rodeşte în universul bibliotecii, precum Archaeus al lui Eminescu. De altfel, una dintre ultimele opere postume însemnate, apărută la Sibiu în 1944, *Dictatură şi anarhie* – fragmentar republicată în *Pentru o pedagogie românească. Antologie de scrieri pedagogic*”, E.D.P.,1977 – se află sub semnul lui Eminescu (Mottoul): „Nu alegem vorbele după cum îndulcesc sau înăspresc, ci după cum acopăr mai exact ideea noastră... Când suntem aspri, nu vorbele, ci adevărul ce vroim a-l spune e aspru. De aceea nu prea întrebuinţăm eufemismele. Ne pare rău că în ţara aceasta nu s-au aflat pururea destui oameni cari să aibă curajul de-a numi lucrurile cu numele lor propriu, nu cel figurat”.

„Cu aceste cuvinte ale lui M. Eminescu dau drumul în largul lumii româneşti paginilor ce urmează” (VI).

Un alt gând al lui Eminescu – „Cărţile de citire ar trebui să fie un obiect de îngrijire naţională, ca şi textul Bibliei” – îl citase, nedecorativ, de două ori, în articolele *Scrisori din Ardeal* („Viaţa românească”, 1910) şi *Spre o literatură didactică bună* („Tribuna”, 1911), incluse în antologia *Nu din partea aceea. Studii şi articole 1904-1914*,

Editura Eminescu, 1985, 424 p. Să nu uităm, apoi, că, în iunie 1902, elevul Ghibu îşi susţinuse lucrarea de bacalaureat la limba română cu titlul *Trecutul şi prezentul în poezia lui M. Eminescu*, asupra căreia Virgil Oniţiu – cel din viitoarele *Portrete pedagogice* ale viitorului Ghibu – referise: „Candidatul este stăpân pe materie. Cunoaşte bine toată poezia lui Eminescu şi o judecă cuminte şi adânc. Stilul clar, uşor şi sigur. Foarte bine".

În *Cercetări privitoare la situaţia învăţământului nostru primar şi la educaţia populară*, Sibiu, 1914, şi în marea-i sumă *Prolegomena la o educaţie românească*, Cluj, 1940, drept o altă dublă cheie, Ghibu reţinuse acelaşi motto, din Carlyle: „Omul să nu se plângă în contra vremii în care i-a fost dat să trăiască. Sunt rele vremurile? Ei bine, de aceea suntem noi aici, ca să le facem bune".

Bibliografiindu-şi cele peste 1000 de cărţi cuprinzând dedicaţii autografe de la autorii lor, adresate lui, între anii 1903-1966, Onisifor Ghibu nota, ca în treacăt: „Adeseori, dedicaţiile prezintă un interes ce trece dincolo de barierele unor simple gesturi convenţionale sau de politeţă. Ele sunt veritabile documente de importanţă culturală, socială, uneori chiar politică, care îşi păstrează şi pentru mai târziu valoarea lor, chiar şi dacă ea ar fi mai mult de natură muzeală sau de arhivă". Este, mai degrabă, o introducere în autografologie cu

chei ce rămân de găsit, după propria-i metodă. La 105 ani de la naşterea lui este viu încă marele ecou al dialogului dintre el, contemporani şi poporul său, câteva aproximări-semnal de encomion fulgurant de prietenie, colegialitate, devotament, admirație, venerație, stimă (a lui Blaga), omagiu, dragoste (a lui Goga), recunoştință, simpatie, amintire, *donum auctoris,* sentimente mărgineneşti, atâtea sentințe evocatoare pe o bibliografie dublu personalizată:

- Multă stimă şi afecțiune sinceră (Gr. Antipa)
- Răscolitorul bunurilor culturale etnice şi fondator al unei pedagogii româneşti (Petru Gherman)
- Marele campion al reintrării românilor în drepturile lor (C. Kirițescu)
- Veteranul luptător pe câmpul istoriografiei național-bisericeşti (Gh. Lițiu)
- Eminentului pedagog, românului integru şi luptătorului înțelept al idealului național (Constantin Lucaciu)
- Cu ocazia zilei de 31 mai 1943, românului adevărat activ, neobosit şi cu deosebire învățat (Nicolae Lupu)
- Luptătorul neobosit pentru cultură, naționalism şi religie românească (I. Manolescu).
- Valorosului educator al generației tinere (Grigore Marcu),
- Opera sa de om de cultură, de român, de ortodoxie (Mihail Manoilescu)

- Harnicului publicist național și creștin (I. Merlos)
- Cel dintâi cercetător al literaturii didactice la români (Constantin Moscu)
- Inimosului luptător pentru cauzele românești (Marțian Negrea)
- Vechiului luptător ardelean, cărturarului și animatorului (Vasile Netea)
- Prof. al Univ. Cluj, vajnic apărător al intereselor naționale românești (Necodem Băcăoanul)
- Admirație pentru puternica sa personalitate (C.Narly)
- Descălecatului său pedagogic în zilele marelui război (I.Nisipeanu)
- Harnicului îndrumător cultural al fraților de peste munți (Ioan Nistor)
- Marele luptător antirevizionist (Stela Noaghea)
- Propovăduitorul aprig al unității neamului nostru (Emil Panaitescu)
- Iubitor de versuri sfinte din satul nostru (D.St. Pătruț)
- Deschizător de drumuri în cultura românească și cel mai bun tălmaci al comorilor spirituale ale neamului nostru (Atanasie Popa)
- Om de inimă și mare curaj (Grigore Popa)
- Pentru lupta românească și eroică (Grigore Popa)
- Negoiul pedagogiei românești (Grigore Popa)

- Îndrumătorul meu în problemele culturale ale Transilvaniei (Gh. Popovici)
- Român neaoş, mare patriot, care pe unde a trecut a lăsat urme de neşters (M. Racoviţă)
-Pentru opera pedagogică şi naţională a D-sale (Simion Radu)
- Apostol al şcolii şi al neamului românesc (Simion Radu)
-Frumoasa activitate culturală de bun român (Mariana Rarincescu)
- Cercetătorul atât de adânc şi de entuziast al întregului nostru trecut (Petre Sergescu)
- Admiraţie pentru opera D-sale de pedagog şi de neîntrecut animator al educaţiei naţionale (Ilie Sulea-Firu)
- Prof. Univ. organizatorul şi îndrumătorul învăţământului ardelean în epoca de după Unire (Gheorghe Tulbure).

Biblioteca Pedagogică Naţională deţine în fondurile sale o parte a bibliotecii lui Onisifor Ghibu (1481 titluri). Cercetătorul ce se va dedica mai bunei cunoaşteri a acestui tezaur pătrunzând, încet-încet, în intimitatea vulcanică, niciodată stinsă a cărturarului, se va rătăci, nu o dată, dinaintea tumulturilor clare, fascinat de undele secrete, ca şi kierkegaardiene, conţinute în chiar vadurile definitorii ale gândirii şi luptei lui Ghibu. În cele ce urmează, semnalăm

câteva adnotări inedite ale pedagogului pe unele din cărțile sale, de obicei scrise în cerneală pe o foaie separată şi ataşată paginii de titlu sau primei coperți. La prima vedere, acestea apar – şi sunt – ca explicitări ale volumelor respective, uneori anecdotice, nu străine nici de „însemnările de demult" – mereu actualizate – din tradiția pusă-n lumină, de la Ioan Bianu şi Vasile Pârvan, la Gabriel Strempel şi Ilie Confus. Privite mai îndeaproape, în contextul bibliotecii şi al scrierilor lui Ghibu, astfel de frontispicii îşi dezvăluie semnificații de cifru ce se poate dezlega prin cheile adnotatorului însuşi.

Cu o caligrafie dreaptă, cumva coşbuciană, însemnările pe cărți ale lui Ghibu parcă răsună în auzul cititorului ca din propria conştiință trezită la sine. Când nu şi le datează, avem a ne întreba dacă n-a făcut-o dinadins, în semn de refuz al timpului respectiv, de topire a sentimentelor sale în data şi soarta cărții adnotate, chiar dacă acesteia îi era autor. Îmblânzitoarea familiaritate cu biblioteca transfigurată obiectual şi criptic îndulceşte tragismul trăirii celui ce supusese la rechizitorii ciceroniene vremea propriilor, inconfundabilelor înfăptuiri.

Ne mărginim, pentru moment, la câteva din adnotările-cheie ale lui Ghibu risipite în labirintul cărților păstrate sau pierdute.

O temă surprinzătoare este aceea a „pasagiilor” – lipsă ori adăugate. O exemplificăm prin două volume cu ajutorul adnotărilor sale, esențiale pentru înțelegerea conținutului, substratului şi destinului lor aproape „conspirativ”, în fapt de o eroică probitate şi militantism național.

Volumul *Psihologie pedagogică pentru şcoalele normale (preparandii)*. Traducere. Ediția a II-a prelucrată şi întregită (adăugat în cerneală de Ghibu: de Dr. Onisifor Ghibu şi Dr. Pavel Roşca”; încă o semnătură a sa, mai sus şi, deasupra, ştampila exlibris-ului) are ataşată următoarea însemnare manuscrisă:

„Psihologia pedagogică a lui Em Martig a fost tradusă în româneşte, din inițiativa Casei Şcoalelor din Bucureşti, de George Coşbuc, şi a apărut, la 1909, în Biblioteca Pedagogică a Casei Şcoalelor.

La 1911 fiind eu însărcinat de arhidiecezan să suplinesc catedra de ştiințele pedagogice de la seminarul Andreian din Sibiu, pe urma morții profesorului Dr.Petru Span, am introdus ca manual de psihologie cartea lui Martig.

Pentru a eluda vigilența Ministerului de instrucție ungar, care n-ar fi tolerat întrebuințarea în şcolile noastre a manualelor tipărite în România, cu asentimentul administratorului Casei Şcoalelor, Mihail Popescu, am

schimbat foaia anteth şi coperta ediţiei de la Bucureşti, înlocuindu-le cu altele, pe care le-am tipărit la Sibiu căutând că manualul e tipărit în „Tipografia Arhidiecezană” din Nagyszeben.

Neputând continua prea multă vreme această experienţă, care ne-ar fi putut deveni fatală, dat fiind că în ediţia aceasta se găseau mai multe exemple din istoria românilor, am hotărât să scot o ediţie nouă a cărţii înlocuind exemplele care ar fi putut să ne expună faţă de Ministerul din Budapesta cu altele mai inofensive din punct de vedere politic.

Această nouă ediţie, dată ca „a doua”, a fost prelucrată şi îngrijită de mine şi de succesorul meu la catedră, Dr. Pavel Roşca, care a întregit-o şi cu paginile 263-290. În forma aceasta nouă, în care i-am corectat o mulţime de greşeli de ale ediţiei de la Bucureşti, cartea s-a întrebuinţat în toate seminariile din Transilvania, până la 1918.

Onisifor Ghibu”

Iată câteva din adnotările şi sublinierile făcute de Ghibu în interiorul cărţii:

p.48: „Insula S-ta Elena ne reaminteşte pe Napoleon, muntele Măslinilor pe Hristos, Sarmiseghetuza pe Decebal” (marginal, în creion: „Pus de noi”; adaosul, subliniat în

creion); „Apostolul Pavel ne reaminteşte pe apostolul Petru şi pe ceilalţi apostoli, fiindcă au trăit într-acelaşi timp: *Traian ne aduce aminte de Decebal”* (marginal, în creion: „Lăsat de noi”).

p.51 „un Sas” (marginal, Bulgar)

Numai sublinieri (cu acelaşi înţeles, de adaos)

p.52 Arad: Zala

p.53 „Scrisoarea de la Muselim-Selo” a lui Coşbuc.

p.91 Şcoala normală din Arad

p.93: „Tot aşa, nu putem împărţi pe Români d.e. în ortodocşi, greco-catolici, agricultori, meseriaşi etc.”

p.121: „Pe copii trebuie să-i îndrumăm mai întâiu a formula concluziuni în mod inductiv, de la fapte şi lucruri singuratice (marginal, în creion „particulare”) întinzând raţionamentul la generalităţi, şi numai după aceea, prin deducţie, să-i deprindem a aplica adevărurile generale la cazuri singuratice”.

p.173. subliniat (adaos):

„Admirăm moartea celor doi Grachi pentru drepturile şi bunăstarea poporului, admirăm pe Socrate că, putând fugi din închisoare, a preferat să moară spre a fi consecvent cu învăţăturile sale, aprobăm pe Constantin Brâncoveanu că mai bine moare batjocorit decât să-şi schimbe legea strămoşilor”.

p.182: 3. „Participarea copiilor la practicile religioase” (8 rânduri) – marginal, în creion „Redactat de mine (213)”.

p.183: poezia „Grozea” a lui Alecsandri

p.238: Principii sau norme sunt d.e. „Cunoaşte-te pe tine însuți” a lui Socrate, „Statul sunt eu” a lui Ludovic al XIV, „Dreptatea este temelia împăraților” a Habsburgilor, „Nihil sine Deo” a Hohenzollernilor etc.” (subliniat cu creion roşu).

O ilustrare a „absențelor”. Ataşată publicației „Doisprezece ani de pedagogie românească 1919-1930”, Bucureşti, f.a. („Dintr-o conferință ținută la Sibiu, în ziua de 1 Februarie 1931”), citim următoarea însemnare:

„Lucrarea aceasta s’a tipărit în revista generală a învățământului cu mari tăieturi de către Censura liberală. Redactorul revistei a reuşit totuşi să facă vreo câteva extrase peste precauțiile Censurei.

Acesta este unul din cele 2 exemplare pe care le posed eu. Celălalt exemplar subliniază pasagiile tăiate de Cenzură. Ele sunt extrem de elocvente pentru politica şcolară a guvernelor burghese.

O. Ghibu”

„Pasagiile tăiate” – absente din „Revista generală a învățământului” martie-aprilie 1938 – sunt următoarele:

p.9 „Această legislație a făcut din „susținătorii de școală” din vremurile antebelice, „îndrumători de școală”, cari se îndreptează în mod conştient împotriva Statului”.

p.10 „Concluzia generală, care se desface din cele spuse până aici, este limpede: pedagogia oficială a României întregite este o pedagogie a renunțării la prestigiul şi la interesele Statului.

De sigur, că o astfel de pedagogie nu poate creşte nici apostoli, nici eroi, nici patrioți, nici cetățeni; în schimb, ea poate contribui la înmulțirea din zi în zi a duşmanilor Neamului şi ai Patriei”.

p.11 „De sigur că nu, mai ales dat fiind şi faptul că, din cauza lipsei de înțelegere a oficialității pentru marele rol, pe care ar trebui să-l aibă şcoala în viața de Stat, corpul didactic de toate gradele a fost osândit să-şi irosească partea cea mai mare a timpului şi a energiei, într’o enervantă luptă de organizare profesională proprie şi de apărare împotriva vitregiei oficialității, în loc ca împreună cu aceasta să fi luptat, umăr la umăr, pentru aşezarea temeinică a Statului”.

p.14 „Salvând prin aceasta Statul nostru profund primejduit de mulțimea duşmanilor lui externi şi interni”.

Nu numai cititorul obişnuit al cărților din anii patruzeci ale lui Ghibu, dar istoricul însuşi, mai ales el, îşi va face o idee mai clară asupra nuanțelor atitudinii scriitorului

față de puterea politică a vremii, la parcurgerea celor trei autografe de pe volumul său *Prolegomena la o educație românească,* vol.I, Cluj, 1940:

„Domnului General Ion Antonescu, conducătorul Statului român, care simte, în aceste vremuri apocaliptice, că problema de căpetenie a României se reduce la o nouă educație, românească în toate încheieturile ei.

16.IX.1940, O. Ghibu"

„Acest exemplar fusese destinat pentru conducătorul statului, căruia vroiam să i-l înmânez personal. Dar tot timpul cât am stat la Bucureşti, între 6-18 septemvrie, mi-a fost imposibil să obțin o audiență. Celelalte două exemplare le-am dat Ministerului Educației naționale, şi anume d-lui Alexandru Marcu, pe atunci secretar general.

Sibiu, 9 VII 1944 O. Ghibu"

„Se anexează exemplarul unic din Prolegomena, destinat Generalului – Conducător. Document f. important şi – impotent. Am vrut să-l ajut pe acest om, dar el era, din nenorocire, prea plin de sine, încât să-şi mai ataşeze şi oameni incomozi ca mine".

Dintre însemnările pe abecedare, cea de pe „Abecedarul pentru clasa I primară", Iaşi 1917, pe care o transcriem, cuprinde, de asemenea, precizări de istorie pedagogică, dar şi politică:

„Am făcut şi eu odată – la 1917 – un abecedar oarecare, pe care l-a semnat, ca autor, Arhimandritul Gurie, la Chişinău.

Ce e drept, originalul fusese făcut de acesta, dar ce-a rămas din el, după ce l-am „revăzut" eu?

Doar un schelet, pe care eu l-am îmbrăcat în viață, în duh, „moldovenesc", românesc şi omenesc.

Arhimandritul elaborase cărticica în duhul „Rusiei – patria noastră". Eu, spre uimirea lui, am tras dungă cu cerneală roşie peste poesia intitulată: „Rusia, patria noastră" şi am potrivit lucrarea pe calapodul neamului românesc din acele vremuri de mari suferinți şi de mari avânturi.

Ce-a scris despre acest abecedar profesorul universitar I. Simionescu, în Calindarul

Regina Maria, Iaşi, 1918.

Ministrul instrucției dela Iaşi, I.G. Duca, mi-a cerut să tipăresc şi pentru Moldova o sută de mii de exemplare. N-am putut."

Nesemnat

O „Colecțiune de legi, regulamente...", Bucureşti, 1916, pierdută şi regăsită, are următoarea „poveste":

„Habent sua fata libelli – zice o veche vorbă latinească.

Şi cartea aceasta şi-a avut soarta sa de care abia astăzi îmi dau seama.

Ea mi-a fost dată, în ziua de 11/12 decemvrie 1918, la Ministerul de Instrucţie din Bucureşti, de către secretarul general al acestuia Iuliu Valaori, în chiar momentul când, deţinător al demnităţii de secretar general al Ministerului instrucţiunii Publice din Transilvania – unită, la 1 decemvrie 1918, cu Regatul român – mă întorceam după o pribegie de aproape 4,5 ani, la Sibiu românesc, apt a-mi începe activitatea în cadrul „României Mari".

Nu ştiu cum, cartea a ajuns, la un moment dat, în mâinile profesorului Ilie Beleuţă, care, după 34 de ani, mi-a înapoiat-o astăzi, 12 decemvrie 1953.

Onisifor Ghibu".

Omagiul nepereche pe care Ghibu îl aduce cărţii ca întruchipare a jertfirii întru durerile ţării se citeşte şi pe nişte nemaianonime „Jocuri de băieţi", publicate de O. Ghibu în 1914 şi adnotate, fără dată:

„Jocurile acestea au fost adunate de învăţătorul Ionescu Miclăuş din Sălişte, în anul 1913.

Autorul a murit pe câmpul de luptă în primul război mondial".

Pelerinul Mureşanu se imaginează astfel, nu pentru a evada din propria condiție, ci pentru a şi-o pune în lumină sau a şi-o denunța. Pelerin înseamnă un creştin tânjind să vadă locurile sfinte („Cuvântul unui pelerin”), un poet atras de locuri clasice (Scrisoare către S. Bărnuțiu), evrei împinşi a „pelerina” din Palestina (articole despre educație).

L. Blaga, peste mode şi timp, extinde şi-n spațiul religios indian noțiunea: „Pelerini prin Indii sunt” (*Pelerinii*). În ce-l priveşte pe Andrei Mureşanu, locurile sale – Bistrița, Blaj, Braşov, Sibiu – poartă într-un pelerinaj dimpreună. În acest sens am spus şi la Cluj, la sărbătorirea Bibliotecii Centrale Universitare, că ne aflăm în pelerinaj. Pelerinajul este pelerinul însuşi.

Un Resunet:

„N-ajunse iataganul barbarei Semi-Lune,
A cărui plăgi fatale şi azi le mai simțim:
Acum se vâră cnuta în vetrele străbune,
Dar martor ne e domnul, că vii nu o primim”.

În transcrierea acestei strofe din imnul național pe zidul dinspre Teatrul Național al Universității bucureştene, în

loc de „cnuta” se pune forma curentă, masculină, oarecum gorbacioviană: „cnutul”. În poezia lui Mureşanu, „cnuta” mai apare în ultimul titlu *Ducesa Paluchin* din secțiunea care încheie ediția princeps (1862) *Versiuni şi imitări de fabule şi istorioare în metru*: „Olga generoasă suferi-n tăcere/ Fioroasă cnută, până la finit”.

În prefața necrolog a ediției a doua a *Poesiilor* (1863) se consemnează: „Încă pe la anul 1852 a dat la lumină unul dintre cele mai necesare opuri pentru buna crescere în cercul familiei sub titlul: „Icoana crescerei” din care a împărțit gratis la ambele regimente de români câte o sută exemplare”. Această carte, *Icoana creşterii rele cu mijloace de a o face şi mai rea*, Braşov, 1848, parte pierdută, parte distrusă, nevânzându-se, spre înnebunirea traducătorului editor, citată fără a fi fost citită, poate candida printre marile şanse risipite ale educației familiale în țara noastră. Ce business va trece peste deprimarea lui Andrei Mureşanu şi va produce un tiraj astăzi?

Ora de religie

Unul dintre coautorii *Pedagogiei vidului*, Hervé Boillot, semnează şi *25 mots-clés de la philosophie,* ed. Marabout, 378 p. Credință, natură, metafizică, drept, raționalism, îndoială, toleranță, existență...Credința, cap filosofic în țara lui Descartes (la al 4-lea centenar al naşterii acestuia în 1996), în Estul european post-comunist intră într-o oarecare simetrie verticală nerezonantă cu vremea frustrant schismatică a primului Dominus Independent (1359) Nicolae Alexandru. Față de aproape eludatele secole ortodox-bizantino-valahe-slave, cât va fi putând măsura o oră de religie?

Ora pro...

„Priveliști mari din istoria civilizațiilor", „Instrucția civică", „Morala creştină", istorie, muzică, drept bisericesc se înşiră manual lângă manual în expoziții de bibliotecă, din jumătatea secolului al XIX-lea în crescendo interbelic până în anii '30, acum abia privite la concurență cu ecologia sau educația sexuală. Şi totuşi, cum s-a întâmplat, în pripă, încă din 1990, cu opțiunea retro pentru istoria de I.I. Panaitescu, parcă e păcat că opere de educație religioasă datorate unor iconomi, preoți, arhierei, presbiteri, învățători, profesori, academicieni, rămân în invizibil oricât destule voci – peste

toate a lui Ioan Alexandru – au clamat dreptul la credință. Printre semnatarii vechilor manuale de religie: I. Lupaş, N.V. Hodoroabă, D.G. Boroianu, Callist Botoşăneanu, Dimitrie Petrescu.

I. Nisipeanu este autorul unui încă actual „studiu metodologic teoretic şi practic în spiritul şcoalei active" intitulat *Religia pentru copii. Învățământul religiei în şcoala primară.* Partea teoretică are trei capitole: „*1. Caracterele fireşti copilăreşti, în general, şi ale sentimentului şi reprezentărilor ei religioase, în special. II. Practica actuală a învățământului religios în şcoala primară. Drumuri nouă impuse de psichologia reală a copilului. III. Formarea darului de a povesti*". Partea practică, mult mai amplă, se compune din povestiri religioase: a) sub formă de lecții (1-4), b) sub formă numai de poveşti (5-39), favorizarea spiritului narativ – şi al învățătorului, şi al elevului – sunt citate probe din istorisirile orale ale elevilor – împrospătează preponderența dialogică a şcolii active: „Nu e un paradox, ci un adevăr bazat pe legile psichologiei copilului, că o lecție poate toată să fie comunicată de învățător prin explicare sau narație continuă, şi să fie totuşi o lecție foarte activă pentru copii, nicidecum pasivă, dacă ea a reuşit să trezească în copii cel mai viu şi mai înlănțuitor interes, cea mai mare poftă de a asculta; şi poate să se desfăşoare toată de la început până la

sfârşit, numai sub forma dialogică – a lanţului de întrebări şi răspunsuri – şi, cu toată forma aparent activă, fiindcă provoacă mereu pe copii să vorbească, ea să fie foarte pasivă dacă, în loc de a deştepta acel interes viu, a deşteptat dimpotrivă silă, plictiseală şi, deci, oboseală, a lăsat rece inima copiilor". (p.8).

Cu ora de religie luată odinioară drept argument împotriva superstiţiilor didactice şi pusă de stat şi de şcoală într-o situaţie de întâietate triadică, religios-moral-naţională, în ziua de azi, după curiozitatea părelnic entuziastă din 1990, cu jumătăţile de măsură ale aprobărilor guvernamentale, ora de religie dă bătaie de cap mai tuturor şi nimănui. O cercetare sociologică, a Institutului de sociologie al Academiei, *Religie şi tranziţie în România*, Bucureşti, 1995, condusă de Constantin Cuciuc, ajunge, totuşi, la concluzii încurajatoare: „O explozie a religiozităţii este constatată în rândul copiilor (95% dintre copiii în vârstă de 10-11 ani arată că religiozitatea lor a sporit în ultimul timp). Contribuie la aceasta şi introducerea orelor de religie în şcoli. Acolo unde se fac aceste ore şi, mai ales, unde sunt predate cu har didactic, au sporit preocupările religioase nu numai ale copiilor, ci şi în familia acestora".

Şcolile confesionale, nou apărute, mai mult sau mai puţin promovate, n-ar fi competitive, din punctul de vedere al

culturii generale, față de cele de stat, iar cele ortodoxe sunt sărace față de ale altor culte. Elevii ortodocşi sărac dotați intelectual pot fi îndoctrinați de cei bogați.

Pentru sau contra obligativității orei de religie, elevii au fost „testați" şi au devenit optanți, pe clase, cicluri sau întreaga şcoală (1-2 ore la 2 săptămâni sau săptămânal). Cei care au copilărit în Bucureşti nu le vor, cei originari din sate ori alte oraşe le sunt favorabile. Părinții înclină spre predarea obligatorie în clasele I-IV şi facultativă de la a V-a în sus, iar predarea să fie făcută de teologi. Copiii între 7 şi 11 ani vor ore obligatorii, cei după 16 ani, facultative. Tinerii vor laicizarea orelor de religie, bătrânii – teologizarea lor. În şcoli şi grădinițe se văd iarăşi icoanele. Copiii se roagă cu predilecție înaintea tezelor. Părinții sunt indiferenți în majoritate. Copiii nu frecventează orele de religie, pentru că nu sunt îndrumați de familie şi pentru că nu sunt credincioşi. Nu au încredere în preoți şi în biserică. „Profesorii îi obligă pe elevi să fie credincioşi" spune un părinte. „E oribil să obligi pe copii să meargă dimineața la biserică", zice altul.

A lăsat o bună amintire un preot trecut de 90 de ani care a predat la clasele I-IV. Alți preoți trimit suplinitori – cântăreți, clopotari, bătrâni mai credincioşi. S-a întâmplat ca neoprotestanții să fie obligați a săruta icoana, duşi în biserici ortodoxe. Între preoți şi profesori de biologie, chimie,

astronomie s-au resuscitat altercaţiile clasice asupra originii omului, universului, sistemului determinist şi cauzal. Restricţiile, constrângerea în ore facultative artificializează până la laicizare credinţa.

Măcar în familie, copiii văd că bunicii sunt mai credincioşi decât părinţii, mama mai credincioasă decât tatăl. Băieţii consideră, totuşi, şi pe taţi credincioşi (după 11 ani, se prăbuşeşte aprecierea religiozităţii tatălui). Dar taţii necredincioşi ar avea influenţă mai puternică decât mamele şi bunicii necredincioşi.

Estetica antropologică şi frumusețea aromânilor

La Congresul mondial de Antropologie şi Etnologie ținut în 1998 în Statele Unite, două comunicări în sesiunea „Estetică antropologică şi frumusețea popoarelor" s-au referit la aromâni – una pornind de la literatura şi destinul lui Teohar Mihadaş, alta, destul de protocronistă, însoțindu-l pe apostolul Pavel printre macedonii lui Alexandru cel Mare. Două milenii bune de viață şi frumusețe creştină ale idealurilor perpetuate aromâneşte. Cum la „perenitatea vlahilor", în Constanța-Tomis, a fost loc şi de susțineri de medeologie, în aceeaşi sesiune ne-am putut surprinde purtați în mileniile mai vechi ale *Medeei*, împărțite până azi nu numai de greci, dar şi de caucazieni şi valahi. Frumusețea aromânilor a putut fi ovaționată mai ales în dans şi port pe scena festivalului constănțean, mai mult decât o invitație, o probă uneori înverşunată a păstrării identității etnologice, religioase, culturale, naționale.

Poate că, la congresul amintit, aromânii se întâlneau cu indienii americani, mai mult subiect ştiințific decât social, sau cu istrienii italienizați într-o comunicare franțuzească. Aromânii puteau veni în minte şi vizavi de țepenele teorii postmoderne, poststructurale, postnaționale care, cu autorizația unor nume forte, făceau aproape superfluă

discuția despre identitatea românească a aromânilor, chiar despre identitatea lor grecească, americană, albaneză etc. Față de pulverizarea atâtor realități şi iluzii, ni s-a părut o consolare – şi nici n-o fi trecut în ochii altora drept o diversiune – izolarea momentană în frumos şi frumusețe, fie şi, în cheia antropologiei de urgență, rafinata artă a distrugerii frumuseții.

Distrugerea Coloanei nesfârşite de la Târgu Jiu – cu participarea extraordinară a ambasadorilor Alfred Mozes şi Charles Boyer – trebuie să se fi petrecut sau în acelaşi timp cu amplificarea spațiilor Brâncuşi şi plasarea Măiestrei în holul etajului întâi al Muzeului de Artă Modernă, MOMA, şi degeaba şi-ar fi exhibat românii paşaportul, Brâncuşi era francez. Dacă actul de deces al Coloanei, totuşi postasasinat, este aprobat, la propunerea lui Andrei Pippidi, de ministrul aromân Ion Caramitru, să observăm că şi interzis, ca în 1948, în original, Eminescu încă va fi citit, în aromâneşte, în versiunea lui Ionel Zeana. Antropologia eclipsei totale din 1999 ce ne-ar mai libera de prejudecăți şi prejudicii.

Antropologia de urgență se referă la popoare şi culturi amenințate cu o schimbare bruscă, dezintegrare, dislocare, represiune sau chiar extincție. Schimbarea culturală forțată este legată de enorme pierderi în toate domeniile vieții. S-a recurs la un principiu strategic, „cu oameni pentru oameni”.

Au fost organizate centre regionale în Africa, Asia şi America, cu şefi nativi care ştiau cel mai bine care părți ale culturii erau cele mai amenințate. Sar în ajutor cercetători în etnosociologie, etnomedicină, etno-lingvistică, etnobotanică, etno-muzicologie, literatură orală, istorie orală, etno-religie.

O atenție specială cunoaşte conceptul de sănătate şi responsabilitate socială ca parametru de măsurare a gradului de dezvoltare a societății. La englezi, *health is wealth.* (Ne) sănătatea nu mai este numai o problemă de medicină, dar poate avea motive economice, psihologice şi chiar sociale sau spirituale – poluarea, sărăcia, dimensiunea populației, stigmatul social, rolul şi statutul femeii, îmbătrânirea, conflictul şi tensiunile sociale, discriminarea după sex, familia destrămată, stresul emoțional, lipsa de credință ori de credință adâncă. Şi multe alte probleme care nu-şi au răspunsul în cărțile medicale. Sănătatea devine subiect al ştiințelor sociale preocupând pe fiecare şi pe toți laolaltă, atât într-o țară dezvoltată (cu tensiuni mentale, familie destrămată, vacuum spiritual), cât şi într-una slab dezvoltată, săracă şi ignorantă.

Până la estetica antropologică (a. *An aesthetical anthropology*), chiar prima la catalog, se tratează o listă nesfârşită de priorități precum schimbarea globală a mediului, conflictul violent, identitatea etnică şi politică (a

fost rândul Mexicului – stigmatul tradiţionalismului din ultimii 80 de ani, inclusiv comunist, în România, a fost statuat de organizatorii americani ai simpozionului identitar din Bucureşti, în 1998), sida, separatism etnic, rasă şi etnicitate (una pentru alta, una contra alteia, după politică), dreptul folcloric, pluralismul legal, ecologia umană, cultura ca nişă umană, paradigme alternative (la cele eurocentrice cartesian-newtoniene sau euro-americane), antropologie genetică, populaţii mutate cu forţa, managementul dezastrelor, schimbări ale trăsăturilor antropometrice la populaţiile est şi central-europene după „liberalizarea politică şi economică" (formulare mai degrabă central europeană decât est-europeană), viitorul oraşelor, comunicarea de-a lungul culturilor, închisoarea politică (post)comunistă, strategii de rezistenţă a popoarelor indigene, organizarea şi livrarea ajutorului străin în Europa de Est şi fosta Uniune Sovietică, cultura comportamentului reproductiv, dezvoltarea sustenabilă, ecosisteme umane, omul de ştiinţă implicat în treburile comunităţii cercetate, pluralitatea etnică şi viitorul statului, gender, indigenizarea antropologiei, informalitate, magie şi vindecare, cerinţe „postnaţionale" (mişcări sociale, naţionaliste şi autonomiste, migraţie internaţională, comunităţi transnaţionale pun în chestiune limitele cetăţeniei la nivel supra ca şi intra naţionale), rase şi drepturi, refugiaţi

şi imigranţi, repatrierea proprietăţii culturale şi protecţia siturilor sacre (în Hawaii), antropologie bioculturală, naţiuni „mari" şi mici, starea dermatoglifelor, munca (copilului) celui mic nu este frumoasă.

Am enumerat titlurile unora din sesiunile congresului mondial de antropologie, ultimul din acest mileniu, şi pentru că simpozionul aromânesc prezent este conectat cu o universitate, „Andrei Şaguna". Ne mai fascinează regăsirea favorizată, parcă, a fiinţei româneşti şi, implicit, aromâneşti, în trăirea globală, nu neapărat mai fericită. Într-adevăr, noutatea ieşirii din comunism, de exemplu, se asociază cu tranziţii fără număr în neamurile pământului. Moda globalismului, a rasei unice, a antropologiei înseşi nu pare a influenţa omogen statele. România se afirmă sub tirul unor influenţe cu aparenţă integristă, ale căror efecte în ceea ce priveşte comunităţile de români din afara României, de exemplu, par uneori catastrofale, vezi mai ales tratatul cu Ucraina. Mesajul aromânilor este, în istorie, distinct şi dinamic, cum se prezintă în momentul de faţă şi în perspectivă, cineva îşi poate face o idee şi din seria simpozioanelor de la Constanţa, la care participă nu numai aromâni (care se întâlnesc într-o sărbătoare aproape rituală, ea însăşi de studiat în trend-urile inclusiv estetice), nici numai cercetători consacraţi ai domeniului. Ne aflăm şi

români pur şi simplu cărora ni se întâmplă să ne vedem stimulaţi în şansele existenţial-antropologice ale neamului prin exemplul aromânesc. Poate la fel de dureros, tragic, ca în compania românilor din satele regiunii Cernăuţi ori sudul Basarabiei, împărtăşirea frumuseţii aromânilor este una cu bucuria vieţii nepieritoare.

Între Harap Alb şi Negresa Blondă –
Metafore ale spiritualităţii africane în arta românească

În antichitate, Herodot a călătorit şi a consemnat în istoriile sale atât pământuri ale Africii, cât şi spaţiile locuite de geto-daci, strămoşii românilor. Zeul acestora din urmă, Zalmoxis, discipol al lui Pitagora, se spune că ar fi călătorit în Egipt. Vâna arhaică a culturii române, universalizată în epoca romantică şi modernă de Mihai Eminescu, Ion Creangă sau Constantin Brâncuşi, include simboluri şi metafore misterioase care, urmărite până la izvoare, pot conduce surprinzător cel mai aproape la „valurile blonde" ale Nilului, din *Egipetul* lui Eminescu (în *Poveste Indică* poetul vorbeşte şi despre o prinţesă indiană bălaie, blondă), dar şi la reprezentări paradigmatice ale spiritualităţii africane. Două dintre acestea sunt *Harap Alb*, basmul lui Ion Creangă, şi Negresa albă ori Negresa blondă, sculptura lui Brâncuşi.

Harap Alb este Făt-Frumos al basmelor româneşti, fiu de împărat (fără culoare), nepot de crai, Verde-împărat. Odată intrat în sclavie, el primeşte aparent ca pe un stigmat un nume: „De-acum înainte să ştii că te cheamă Harap Alb; aista ţi-i numele şi altul nu". Dacă alb poate fi văzut ca un sinonim al lui frumos, ne vine mai greu să facem legătura între harap (negru) şi făt. Şi totuşi avem de a face, în spiritul

narațiunii structurale, la fel de bine cu un harap-frumos ca şi cu un făt-alb.

Fără a fi vorba de negritudine, contrastul mortal între eroul bun, întărit de vitalitatea forțelor naturii, şi spânul satanic uzurpator al identității solare conferă unicității personajului, intensității şi fascinației basmului lui Creangă ponderea unei referințe în corespondență cu spiritul Africii primordiale înnăscut în firea umanității.

De altfel, atunci când încă nu primise acest nume, întâlnind-o pe Sfânta Duminică, între cei doi are loc un dialog de prevestire inițiatică în limbajul prelogic al vorbitului în dodii:

„- Luminate crăişor, să nu bănuieşti, dar nu te iuți aşa de tare, că nu ştii de unde-ți poate veni ajutor.

- Ce vorbeşti în dodii, mătuşă?”

Asemeni moldoveanului din Humuleşti, Ion Creangă, olteanul din Hobița Gorjului – Constantin Brâncuşi – s-a hrănit cu logosul poveştilor româneşti, dând expresie genială unui *morphos* care l-a consacrat ca părinte al sculpturii moderne. Sunt brâncuşologi, ca Sidney Geist, care găsesc drept definitorie influența africană şi care, la cei mai mulți interpreți, este însăşi rădăcina românească pusă şi astfel în orizont cu lemnul sculptat african.

Catalogul sculpturilor lui Brâncuşi din cartea lui Geist (1967) include: *Negresa albă* (37,75 cm: marmură cu nervuri; 1923; colecţia Arensberg), *Negresa blondă* (38,4 cm, bronz polisat; 1926; a) doamna Adele Maremont Horner, Scottsdale, Arizona; b) San Francisco Museum of Art; c) Wilhelm Lehmbruck Museum Duisburg), *Negresa albă II* (40,6 cm; marmură; 1928), *Negresa blondă II* (40,3 cm bronz polisat; 1993; a) Moma New York; b) doamna Barnett Malbin Michigan).

Eileen Lane i-a spus lui Geist că ea şi cu Brâncuşi s-au întâlnit la o primire oficială la Paris cu o doamnă care i-a inspirat acestuia *Negresa albă*. Margit Pogany, invitată în atelierul lui Brâncuşi, a văzut un „cap de marmură albă care m-a fascinat. Cu toate că nu avea nici una din trăsăturile mele, simţeam că pe mine mă înfăţişa". Tocmai terminase *Sărutul* – „o sculptură vădind influenţa artei negre, lucru cu totul nou pe vremea aceea". Or, acelaşi Geist descifrează o semnificaţie biografică în tunsoarea părului bărbatului: „când Brâncuşi a sosit la Paris, în anul 1904, el purta părul tăiat astfel, aceasta fiind moda de pe atunci".

„Spre deosebire de *Domnişoara Pogany,* unde ochii şi tăietura gurii conferă sens unui conţinut lăuntric, la *Negresa albă* nu poate fi vorba de nici o iluzie. Brâncuşi încearcă să înfăptuiască unitatea şi adâncimea folosind o constelaţie

simplă de elemente" (Sidney Geist, *Brâncuşi*, Meridiane, 1973, tr. Andrei Brezianu, p.90).

Pornind de la prinţesa blondă indiană a lui Eminescu şi întorcându-ne la Krişna („negru") şi iubita sa pământeană Radha, am speculat cândva posibilitatea de a vorbi despre o theoantropoetică feminină, în care locul alb-negrului era luat de omenesc – divin, feminin / masculin etc. „La negritude", adusă în conştiinţa lumii moderne prin poezia lui Leopold Sedar Senghor sau Aimé Césaire, se întâlneşte în sculptura lui Brâncuşi cu o cunoştinţă pariziană „albă", pe care, totuşi, Ion Vlasiu o numeşte „simplificat" doar „Negresa": „Cele în metal sau marmură, albe şi aurii, *Păsările, Peştii, Miracolul, Leda, Negresa, Domnişoara Pogany, Facerea lumii,* se impun în lumea obiectelor cu virtuozităţi tactile, hotărâtoare pentru unii în definirea perfecţiunii" (în *Colocviul Brâncuşi*, Meridiane, 1968, p.135).

O surpriză în materie de... „alb-negritudine" poetică ne vine din partea lui Vasile Voiculescu, prin poemul *Cântec pentru negresa Nilunga – Lula – Landa*, publicat în România Literară", nr. 16, 21-27 aprilie 1999.

„Poemul s-a păstrat în două variante, scrise în aceeaşi zi, 20 februarie 1958. Amândouă textele sunt transcrise clar, cu cerneală, aşa cum proceda poetul când intenţiona să dăruiască o poezie. Tipărim una dintre variante şi o

reproducem în fascimil pe cea de a doua, uşor lizibilă, cu modificări neesenţiale. Faptul că V.V. a lucrat asupta textului este dovada că îl socotea demn de a fi perfecţionat. Orice mistic are o *Răsturnică* a lui.

Există în biografia lui V.V. „coincidenţe" semnificative ale cifrelor. Iată datele: la 20 februarie 1910 (aceasta este data reală), V.V. se căsătorise cu Maria Nițescu (Lica). La 20 februarie 1958 se împlineau 4 x 12 ani de la nunta sa. De 12 ani era singur. Lica murise în noiembrie 1946, după 3 x 12 ani de căsnicie. Dăm la lumină acest poem al nunţii extatice cu neagra doamnă, *the black lady* din *Sonete*, în 1999, când, la 26 aprilie, se împlinesc 3 x 12 ani de la moartea lui V.V." (Roxana Sorescu, Andrei Voiculescu).

Reproducem în întregime poemul lui Vasile Voiculescu – *Cântec pentru negresa Nilunga-Lula-Landa*:

Când vii lângă mine furiş din zăvoi
Nilunga-Lula-Landa
Mă faci, Lula-Landa, să jur că la voi
În tropice îngerii sunt negri şi goi
Nilunga-Lula-Landa...
Alături de tine ai noştri-s de scamă
Nilunga-Lula-Landa,
Năluci boreale: le-atingi, se destramă...

Nilunga-Lula-Landa[1]
Bălana Yolanda cu ochi în migdale
N-ajunge la glesna frumseţilor tale,
Miss Mary, o mâţă cu viţii minore,
Umblând după şoareci râvneşte-aurore.
Devizia Brigittei e-nscrisă în pat:
Amorul e-o rufă, se cere schimbat,
Vestita vestală Katrina Flamanda
E-o perlă fragilă din seu de Olanda.
Superb dos întoarce milady Sibyll:
Din faţă i-e teamă că prinde copil.
Cer toate iubire pe veci, ideală,
Şi-s pline de suflet ca de o grea boală...
Tu dai numai carnea, o carne cu şoapte,
Nilunga-Lula-Landa,
O carne de-adâncă şi virgină noapte,
Nilunga-Lula-Landa
Tu, neagra mea dragă, cea făr' de ispită,
Pitonii coapselor desfaci să mă-nghită;
De spasmul iubirii tot magicu-ţi pântec
Dansând, jubilează al sexului cântec.
Tu nu ştii plăcerea s-o tai jumătăţi

[1] Refrenul se repetă din vers în vers.

Întreagă arzi, torță-n lumini-voluptăți....
Să cerc altă cale, piezişă,-i inept:
Cu tine păcatul e alb, pur, de-a drept.
Culcat peste sânu-ți fierbinte ca para
Îmi caut o oază şi intru ca fiara
În strâmpta pădure ascunsă-n Sahara...
...Şi intru în tine ca-n marile glorii,
Nilunga-Lula-Landa,
De-ai fi canibală să nu mai văd zorii!
Oh, Nilunga-Lula-Landa.

Joi, 20 febr.1958.

Ion Creangă a fost contemporan cu Arabi-Paşa. Harap Alb ca şi Negresa albă – cf. Mithiopes „obraze arse" – pot trece drept totem sau dodie (sonor, în familie cu ...Harappa). Personajele antropomorfe de care se ajută Harap Alb – Ochilă, Gerilă, Flămânzilă, Setilă, Păsări-Lăți-Lungilă, Crăiasa albinelor sau a furnicilor – alcătuiesc o galerie reprezentabilă şi pe filiera artei africane până-n reflexele acesteia în fovism, cubism, expresionism etc., numărând şi formele – ancestrale şi ele – ale lui Brâncuşi: „Dar te mai duce capul, ca să-l botezi? Să-i zici Păsărilă...nu greşeşti; să-i zici Lățilă ... nici atâta; să-i zici Lungilă...asemenea; să-i zici Păsări-Lăți-Lungilă, mi se pare că e mai potrivit cu năravul şi apucăturile lui, zise Harap Alb, înduioşat de mila bietelor

paseri. Se vede că acesta-i vestitul Păsări-Lăți-Lungilă, fiul săgetătorului şi nepotul arcaşului, brâul pământului şi scara ceriului, ciuma zburătoarelor şi spaima oamenilor, că altfel nu te pricepi, cum să mai zici". (Ion Creangă, *Harap Alb*).

Antipodul lui Harap Alb, Spânul, este şi Căpcăunul lui Brâncuşi: „Căpcăunul se găseşte pretutindeni în cătun, în sate şi oraşe. Teme-te de căpcăunul ca prieten sau ca tovarăş de muncă ori de acțiune!

Cu căpcăunul te porți cum te porți cu şarpele veninos: îl eviți sau îi zdrobeşti capul cu bâzdoaga, înainte de a te muşca.

Societățile nu mai ştiu să se ferească de căpcăunii talentați şi plătesc bănuțul învățăturii prea scump.

Prin ce se caracterizează căpcăunul? Prin *moral insanity* şi lipsa de scrupule". (În Petre Pandrea, *Brâncuşi. Amintiri şi exegeze,* Meridiane, 1976, p.267).

Tot Petre Pandrea vede în personajul Elaine Feyre din romanul *Sfântul din Montparnasse* al lui Peter Neagoe „o condensare şi o „*contaminare"* între mai multe figuri reale feminine, care au trecut ca prietene sau ca amante prin viața lui Brâncuşi:

1. Domnişoara Pogany, ibovnică nemuritoare,
2. Peggy Guggenheim, amitié amoureuse,
3. Domnişoara Lane, ibovnică oficială şi prietenă,

4. Principesa X, clientă, amică şi amantă,
5. Nouche de Gramont, amantă refuzată şi subreta marii sale iubiri nerealizate în căsătorie după idealurile şi gusturile sale rurale". (Pandrea, *op.cit*. p.58).

Muza neagră a lui Voiculescu reangelizează contrastiv, întru o mistică sexuală, negritudinea feminină pură, muzicală.

Italia văzută dinspre sud

Interviu la Palermo cu Leonardo Sciascia

O reeditare în acel an a romanelor sale *Parohiile din Regalpetra* şi *Moartea inchizitorului*, lansarea unei cărți de fotografie, *Sicilia privită în ochi*, o comedie, *Mafioții*, publicată în revista „Dramma" şi pusă în scenă de teatrul din Catania (turnee la Roma şi în afara Italiei; m-am mirat cu atât mai mult auzind că autorul nu o văzuse), recentul roman *Il contesto* (*Contextul*) conferă o pregnantă actualitate scrisului lui Leonardo Sciascia. Sicilia în istoricitatea şi permanențele ei, puterea ca dictatură, mafie ori inchiziție, pasiunea politică, a eseistului şi publicistului luptător, se reîntâlnesc particularizând un moment reprezentativ pentru autorul unei opere cu titluri destul de multe şi mai ales de răsunet, printre care se mai numără: *Unchii din Sicilia* (1958), *Pirandello şi Sicilia* (1961), *Ziua cucuvelii* (1961), *Consiliul Egiptului* (1963), *Fiecăruia ce e al lui* (1966), *Reprezentarea controversei liparitane dedicate lui A.D.* (1970), *Acte asupra morții lui Raymond Russel* (1971).

Câteva dintre acestea sunt cunoscute şi la noi din traduceri şi ecranizări. L-am intervievat pe Leonardo Sciascia la Palermo, într-o galerie de artă unde-şi petrece adesea

timpul, chiar dacă pictura expusă uneori nu-i place, cum s-a întâmplat când l-am întâlnit.

– Istoriile de literatură modernă italiană aşează opera dv. sub semnul eternei probleme a sudului. În ceea ce vă priveşte, Sudul înseamnă Sicilia şi problema eternă, una istorică?

– Există această problemă a sudului, a Siciliei – eu nu-s un cercetător, ca Francesco Compagna – şi există încă una într-un sens mai gravă – cea a dezertării din sud, a emigrării în Europa ori în nordul Italiei. Pleacă mai ales tinerii. În sate rămân femei, copii şi bătrâni. Într-un sat care număra 13.000 de locuitori înainte de 1940 şi azi doar circa 5000, câmpul e părăsit, preţul suprafeţelor de construit şi al terenurilor arabile creşte vertiginos. O ţară mare ca număr de locuitori ajunge să aibă zone subpopulate. Inutil să spui că ţara e plină de automobile, că antenele de televizor împăduresc acoperişuri vechi şi noi, că sărăcia trebuie văzută dincolo de frigorifere şi de alte electrocasnice, dincolo de haine şi cosmetice. Şi chiar dincolo de pâine. Căci nu numai cu pâine şi televiziune poate trăi omul.

Problema aceasta este istorică, a istoriei pe care o cunoaştem. Am crezut în istorie, ca toate generaţiile. Istoria a fost marea noastră iluzie. S-a spus că providenţa este pentru catolici şi libertatea pentru laici. Deziluzia e să vezi că în

istorie se poate realiza sclavia, nu libertatea, răul, nu binele. Există marea iluzie şi speranţă marxistă. Am auzit şi despre ceea ce face şeful statului român. Noi însă ne credem înfrânți, chiar dacă acest punct de vedere este combătut. După atâtea deziluzii oferite de istorie avem sentimentul că suntem sortiți înfrângerii. Ducem o frumoasă bătălie în care nu suntem siguri că va învinge cineva, avem doar speranțe. Faptul că scriu însă e o dovadă că sunt încă încrezător, iar Sicilia este pentru mine o metaforă a lumii, după cum mafia e o metaforă a puterii.

– **Cum vedeți condiția scriitorului astăzi?**

– Într-o societate ca a noastră e pur decorativă. Ce spune un scriitor mediocru interesează, pentru trecerea timpului. Ştiu că acolo unde se cere o „masizare" artificială a literaturii, scriitorul caută să sară peste acest abis. Nu e cazul la noi. Eu am spus câteva lucruri în Italia. Efectul – apă peste pietre. Cred că am mai mulți cititori în Franța, de exemplu.

– **Exemplul se leagă şi de vreo preferință literară a dv.?**

– Scriitorul meu preferat este Voltaire. Scriitorul şi filozoful. Însă şi Diderot. Nu Rousseau, pentru că generalizând preromantismul şi romantismul se ajunge la Hitler.

– **Nu e cazul lui Leopardi**.

– Mai puțin. Nici al lui Manzoni, scriitor catolic dar foarte serios, plin de nelinişte, cu o judecată asupra omului egală cu

a lui Voltaire. Şi e un scriitor puțin iubit în Italia. A fost senator şi a votat pentru Roma capitală – una e credința catolică, altul sentimentul civic. Şi totuşi nu avea încredere în istorie, credea că toate sunt condiționate de providență.

– **Scrieți în dialect sicilian – e o mentalitate idiomatică, ori o concepție?**

– E un mod de a merge în fondul realității. În fapt, literatura italiană e făcută de scriitori care cu cât se regăsesc în regiunile lor, cu atât sunt mai universali. Un scriitor mare, Giovanni Verga, prin imersia în realitatea regiunilor, a vieții populare, este dincoace de istorie.

– **Este o problemă de limbaj.**

– Este şi de limbaj. Nu ştiți care sunt viciile limbii italiene.

Kitsch-ul în existența și gândirea cotidiană

Președintele Societății de Etnologie, academician Romulus Vulcănescu, a primit în 1992 formulare pentru un proiect științific asupra Kitsch-ului, sub egida Comisiei Europene (ulterior Uniunea Europeană). Am avut plăcerea să completăm împreună diferite rubrici – multe Kitsch – sub titulatura, ce-am convenit-o, KIHAR (Kitsch and Handicraft în România). Ni s-a alăturat, întâmplător, și Ioan Filipciuc, care tocmai cercetase și clarificase câteva „miorițe"-Kitsch. Divulgând câte ceva la o consfătuire a județelor prin care trece Oltul, în Călimănești, scriitorul Doru Moțoc, pe atunci consilier șef cultural, a fost de opinia că s-ar putea amenaja în Vâlcea un muzeu european al Kitsch-ului. Uitasem – iar completarea și trimiterea formularelor epuizase KIHAR-ul - când, în Olt, vecinii vâlcenilor au anunțat, după moartea lui Eugen Ionescu, organizarea unui muzeu al absurdului.

Comisia Europeană mai circulase un volum luxuriant, masiv despre Kitsch-ul grecesc, în simetrie cu frumusețile antichității. Astfel că, dacă nu cu cercetarea fie și tentativa, Kitsch-ul îmi apăruse asociabil cu muzeul și enciclopedia.

Spre deosebire de anglo-americani, la noi, termenul a intrat în limbajul curent al presei. „România liberă" (vineri, 3 iunie, 1994, p.3) supraintitulează „La umbra Kitsch-ului în

floare" articolul „Eminescu şi admiratorii" de Adrian Bucurescu. Parafraza din Marcel Proust va fi fiind decodată de mult mai puțini înțelegători congeniali ai Kitsch-ului. Fiind în discuție iconografia lui Eminescu, reproducând reprezentările poetului şi o Veronica în floare, sunt puşi sub zodia Kitsch-ului Letonul, Nicolae Iorga, Oscar Han, „busturi sinistre pe care scrie Eminescu". Dacă, în 1990, ziarul purta zilnic pe frontispiciu un motto din Mihai Eminescu, în ultimul an sau doi, numele poetului s-a mai rostit doar pe tema Kitsch-ului, şi încă proustian, „în floare".

Chiar ziarele ne inculcă zilnic enormitatea Kitsch-ului, de la Casa Poporului la Kitsch-ul parlamentului, al puterii şi al opoziției. Dacă numai Kitsch-ul mai intermediază gândirea, atunci numai prin el mai putem înțelege însăşi România, ajutată de PHARE (Poland-Hungarysce), Moldova (stat-Kitsch), Europa (Uniune Kitsch), America sau Kitsch-ul ce se revarsă peste moartea tinerilor din decembrie 1989. Ipsosul şi florile de vitrină din plastic au evadat în orice colț de fostă viața şi rațiune reproducând simulacre mai de urgență – Dracula, Ceauşescu, Iliescu. Kitsch-ul a ajuns omniprezența devenirilor dictaturii şi prostului gust, destructivismul concentrat din toate „organele sparte" împotriva ființei, încoronarea josniciei artificial înscăunate peste spiritul şi existența fiecăruia şi ale tuturor.

Dicționarul (nu Larousse, care-l evita) îl descrisese blând: „KITSCH (cuv. german / (kici) s.n. / ESTETICA), termen desemnând produsele cu caracter de pseudoartă, care promovează prostul gust şi se caracterizează prin platitudine, imitație superficială a operelor de artă şi a elementelor folclorice, falsul patos, lipsa de originalitate, de profunzime şi de semnificații socio-umane superioare, pervertirea cerințelor estetice (*Mic dicționar enciclopedic*, Bucureşti, 1986).

La antipodul meşterilor tradiționali, artizanii unui astfel de Kitsch nu par din lumea aceasta, vor doar s-o calce-n picioare, s-o dezbine, s-o măsluiască. Orice abatere gen Kitsch în artizanatul românesc n-are decât să-şi afle apreciatori, precum cititorii Sandrei Brown, dar împroşcarea valorilor cu praful unui demo-Kitsch la umbra căruia este restrangulată, icoană de icoană, închipuirea pe care Dumnezeu a dat-o acestui „Colț de cer" (C. Noica) e mai dezastruoasă decât oricare Cernobâl. Niciuna din cele nouă gramatici actuale (guvernamentale, relațională, lexical funcțională, generalizat funcțională, logic semantică, structura generalizată a frazei, funcțională, cognitivă, gramatică-vocabulară) nu răspunde la „tulburarea ritmurilor" studiată de acad. Ştefan Milcu pe şoareci decrepiți, frați cu non-semenii amnezici ce le-am devenit de nevoie.

Timothy Jay a scris o carte oarecum estetică, prin comparație: *Cursing în America. A psycholinguistic study of dirty language in the courts, in the movies, in the schoolyards and on the streets*. (John Benjamin / 1994, XIV, 273 pp). Se referă simplu la relația între blestem (înjurătură) şi achiziția lingvistică, sunt analizate şi coroborate cu date socio şi psiho-lingvistice, expresia maniei, stereotipurile feministe, semantică şi jignirea cenzură, conținutul limbajelor filmelor.

Primul Amendament al cuvintelor agresive, amenințarea sexuală, apeluri telefonice obscene, blesteme (înjurături) în şcolile publice.

Sfânta Duminică şi blândul diavol Chirică vorbeau în dodii (Ion Creangă), asemenea lui Brâncuşi şi V.G. Paleolog-Eminescu rimase „dodii/ tragedii", Galaction, pentru Muntenia, evocase vorbitul în bobote. Astăzi, dacă-am vorbi nimic, cum spune vechea expresie, încă ne-am face o părere, dar vorbind (în) Kitsch pulverizăm – şi nu numai în română, moldoveană, ucraineană, macedoneană – limba română.

Gândirea românească să zicem că s-ar salva în limbi străine- vezi Cioran, Eliade, Lupaşcu – tot rămânem datori cu existența şi devenirea din ancestralitate în mântuire, prin sine, prin credință şi judecată. Ce-a scris Cantemir în latină şi rusă tot s-a (re)tradus după secole: ce şi în ce se va traduce din viața şi gândirea noastră recente. Prețul vieții a scăzut

proporțional cu scumpirea supraviețuirii, mai orice savant sau artist, mai ales bătrân, e muritor de foame: asistența socială, în fașă, nu ține pasul cu brusc leprosul amurgul zeilor. Auzi, deci, pe bătrâni că tinerii nu ştiu nimic, pe destui tineri dându-le dreptate, ca reinventat semn de respect şi, la urma urmei, ieşire din Kitsch. Domnia Kitsch-ului nu se curmă nicicând, are nevoie de noi, avem nevoie şi noi de el, dar nu numai. Să nu mai vezi nimic în lumea mare şi frumoasă a părinților şi fiilor unui pământ altcândva binecuvântat, acum bine blestemat, să trăieşti şi să gândeşti zilnic sub imperiul său imperiile Kitsch-ului, e clar pentru toată suflarea că nu mai e o viață. Forța Kitsch-ului – idolii înfometării, şi crimei şi batjocoririi – par a depăşi instinctul de grup şi societate, nu şi, cel mai adesea, pe acela de personaj al lui Creangă, rimă a lui Eminescu, sculptură a lui Brâncuşi. Kitsch la apogeu, dar, miraculos, şi idealism la apogeu: multe cărți poetice de debut ale unor autori de optzeci de ani, (re)ieşiți din puşcării; concurența de expoziții-muzee ale reprezentărilor arborelui vieții în fibră şi lut româneşti, frumusețea copacilor.

Mihai Eminescu. *Dumnezeu şi om* (1873)

Cărți vechi roase de molii, cu părețiі afumați
I-am deschis unsele pagini, cu-a lor litere bătrâne,

Strâmbe ca gândirea oarbă unor secole străine,
Triste ca aerul bolnav de sub murii afundați.

Dar pe pagina din urmă, în trăsuri greoaie, seci,
Te-am văzut născut în paie, fată mică şi urâtă,
Tu, Christoase; o ieroglifă stai cu fruntea amărâtă,
Tu, Mario, stai tăcută, țeapănă cu ochi reci.
Era vremi acelea, Doamne, când gravura grosolană
Ajuta numai al minții zbor de foc cutezător.
Pe când mâna-ncă copila pe-ochiul sânt şi arzător
Nu putea să-l înțeleagă, să-l imite în icoană.

Însă sufletul cel virgin te gândea în nopți senine,
Te vedea râzând prin lacrimi, cu zâmbirea ta de înger.
Lângă tine-ngenuncheată, muma ta stetea-n nimire,
Ridicând frumoasa, sânta, către cer a sale mâne.

Azi artistul te concepe ca pe-un rege-n tronul său,
Dară inima-i deşartă mâna-i fină n-o urmează...
De a veacului suflare a lui inima e trează
Şi în ochiul lui cuminte tu eşti om-nu Dumnezeu.

Azi gândirea se aprinde ca şi focul cel de paie –
Ieri ai fost credința simplă-însă sinceră, adâncă,

Împărat fuşi Omenirei, crezu-n tine era stâncă...
Azi pe pânză te aruncă, ori în marmură te taie.

Finalul variantei, anterioare, *Christ* (1869):

Puiul ieslei azi e d-aur, eşti scăldat în mir şi-oleu,
Mama ta e o regină, nu femeia cea săracă,
Astăzi mintea e bogată, dar credința este seacă,
Căci în ochii ironiei, tu eşti om... nu Dumnezeu.

Azi eşti fraza strălucită, azi eşti masca cea de fală,
Ieri ai fost credința simplă, însă sinceră, adâncă,
Împărat fuşi Omenirei, crezu-n tine era stâncă,
Azi în marmură te scrie, ori pe pânză te exală.

Asta-i tot, Isuse dulce, pus pe cruce pentru lume
Asta-i tot, frunte de rege cu cununa cea de spini
Ieri ai fost Steaua de aur a-mpăraților creştini,
Azi în gura lor profană nu mai eşti decât un nume.

Referința umană negativă, ca o cădere a divinității, se reduce, de la 19 la 23 ani, pentru ca la 33, în *Doina* să schimbe mizantropia anateoretică pe o compasiune Sfântă în fața omului- român-rac:

Vai de biet român, săracul
Îndărăt tot da ca racul

De altfel, cheie a canibalismului universal – „și mâncarea reciprocă e-a istoriei ființă" – racul e cap de listă a victimelor, în *Antropomorfism* (1875):

Bietul rac! De viu l-aruncă ca să fiarbă-n vinul cald
Câte sufere-ce-i pasă celui care nu e rac!
Ce îi pasă păsărnicei ce munceşte pe-un gândac
Sau paingenul, ce suge capul muştei de smarald.

Păsăruica ia în sine simțul, gândul dintr-un greier
Ce ucide. Al lui suflet pe-al ei suflet navuțeşte...
Şi cocoşul care moare naşte-n cel ce-l mistuieşte,
Cine ştii ce simt în suflet, cine ştii ce gând în creier.

Poate că „îi pasă păsăruicei" când o sculptează Brâncuşi.

Kitsch sau kitch = se referă la un obiect, un decor sau o operă, lipsită de gust, destinată consumului de masă.

-curent artistic (şi operele pe care le produce) provenind dintr-o exagerare voită şi ironică a prostului gust. (*Le Petit Larousse: Dictionnaire encyclopédique*. Paris: Larousse, 1993, p.582).

Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English language. New York 1989, p.790.

Kitsch = art or literature judged to have little or no aesthetic value, esp. when produced to satisfy popular taste. (G, deriv. of kitschen to throw together a work of art).

Funk & Wagnalls Standard College. Dictionary. New York, 1974, p.747.

Kitsch= art or literature of a cheap, popular, or sentimental quality (G, rubbish, trash (rebut – lucru fără valoare sau de proastă calitate, nimic).

KITSCH= Produs de artă (mai ales obiect din domeniul artei decorative, piesă muzicală, film sau ceva asemănător) care este perceput în conținut şi formă ca lipsite de gust şi de cele mai multe ori ca fiind sentimental: tablourile sunt Kitsch pur, magazinele artizanat (de suveniruri) sunt pline de Kitsch. (Kitsch = total)

Sinonim cu: lipsă de gust, rătăcire a gustului, vechituri, marfă proastă.

din DUDEN în 10 Banden.

Kitsch= obiect pseudoartistic, de proastă calitate, de prost gust. Dicționarul german- român.

Moto:

Tra chiaro e oscuro c'e un velo sottile
Tra buio e notte il velo si assottiglia
Tra notte e nulla il velo è quasi impalpabile
La nostra mente fa corporeo anche il nulla.
Eugenio Montale, *Diorio del '71 e del '72*

Călător şi în Italia, Constantin Brâncuşi se va fi împărtăşit, cu înţelepciune proaspătă, din latinitatea-i înnăscută, din geniul etrusc. În 1909, la Livorno, Amedeo Modigliani îi desenează un portret, iar după 12 ani, la Roma, îl întâlneşte, probabil, pe Vasile Pârvan. Alegenor, sculptorul antic grec din poemul *Laus Daedali* publicat, în urmă, de istoric, îi evocă lui V.G. Paleolog pe Brâncuşi (v. *Masa tăcerii-note) pentru exegeză,* în *Colocviul Brâncuşi*, Bucureşti, 1967).

Îi vor fi expuse sculpturi la bienalele oraşului Veneţia, în 1924 (două capete de copil), 1948 (cele două păsări din colecţia Peggy Guggenheim), 1960 (*Cumineţenia pământului*) şi la Trienala di Milano, în 1957. Comentarii despre sculptor au publicat: Gillo Dorfles (1956), Mario de Micheli (1963, 1966), Enrico Crispolti (1967). Referinţe:

Carlo Giulio Argan (septembrie 1967, la sesiunea de la Galleria nazionale d'arte moderna din Roma şi la Colocviul bucureştean din acelaşi an, o lună mai târziu), Giuseppe Marchiori, Palma Bucarelli (Bucureşti, octombrie 1967). Versuri i-a dedicat Mariano Baffi. Eseul lui Ezra Pound, din 1921, s-a tradus în italiană, în 1957, la Milano. Pe de altă parte, Giuseppe Marchiori îşi publică a sa *Modern French Sculpture* (1963) la New-York.

Ideile critice de aici concură cu cele din alte părți. Pentru Mario de Micheli *Avangarda artistică a secolului XX,* Meridiane, Bucureşti, 1968), „cheia de neînlocuit a poeticii sale" ar fi folclorul, mitologia țărănească din România. Criticul opune semiologic „dinamismului demonic" al lui Michelangelo „sănătatea" lui Brâncuşi. În obstinata scrutare a faptelor, ideilor şi problemelor artei contemporane, abia etichete de conjunctură mai simbolizează artiştii („primitivism şi negrism" la Brâncuşi). În cazul, însă, al unei cronici de expoziție din incidența brâcuşiană, acelaşi de Micheli readuce pe prim plan personalitatea creatorului, persoana lui: „În opera lui Cenedella reînvie învățătura lui Brâncuşi, a acelui Brâncuşi care, în raport cu mişcările de avangardă, a descoperit mesajul mitologiei țărăneşti române, a Olteniei sale natale" (*Scultura comme „totem",* în „L'Unità", 21 iulie 1975).

Cu înfiorarea unui devot, Pietro Cenedella se mărturiseşte discipol al românului. Transmutând linia *Sărutului* brâncuşian, sculptura lui numită *Santella* este intraductibilă, ca *Măiastra*. Studiul unei asemenea influenţe ar concretiza elemente ale temei „Brâncuşi în Italia", dar sfera acesteia se extinde până la teze comparatiste precum „Brâncuşi în India", „Brâncuşi în Grecia"... Relaţia spirituală cu sine însuşi, Italia i-a stimulat-o oarecum în taină şi în paradox. Vorbind, nu de mult, cu puţin înainte de moarte, după o viaţă de adânc omagiu, despre „cunoaşterea miezului spiritual", al artistului, Milița Pătraşcu apăsa: „Brâncuşi aşa a preţuit pe Socrate, pe Dante, pe Boccacio".

O anume sculptură declanşează exprimarea Sinelui poetic. Lui Pascal Pantremoli, poet francez parizian cu ascendenţă italo-română, *Coloana fără sfârşit, la Târgu Jiu,* pietrificarea noţiunii de geometrie, îi inspiră o poetică a spaţialităţii, marcată de hexagon, punct, piramidă.

„*Târgu Jiu, România.* Pământul arat îşi desfăşoară pielea lui de migdală scorojită. Demiurgul a plantat acolo, în centrul acestei câmpii unde orizontul apare curb, imaginea *recurenţei*. Din bronz clar, teancul a o sută de piramide: opunându-se, împletindu-se, înfruntându-se, împreunându-se. Capătul de sus nu e un vârf, e o bază: mişcarea perpetuă se

cheamă *Coloana fără sfârşit*". (Lapidaire, Grasset, Paris, 1965).

Dimensiunea timpului se revelează în „petrecerea geometriei", ca nume al creației. Înainte, în timp ce, după – sunt etape ale „naşterii cocoşului", „o transformare lapidară în atelierul lui Brâncuşi". Piatra, materia țâşneşte, „pumnalată de scula în formă de secure galo-romană", „se învârte veşnic" în chipul *Prinţesei*.

Nu-i atât o evocare a lui Brâncuşi, cât a sinelui, spiritualizat de spațialitatea brâncuşiană, simbolizată prin Târgu Jiu şi Atelier.

Poezia, în absolut, se răsfrânge asupra destinului formelor sculpturale. Să ne oprim, o clipă, la opera lui Leopardi. S-au semnalat coincidențe între aceasta şi poezia lui Eminescu. Kostis Palamas reține, drept motto la cântul V, *Moartea anticilor*, din epopeea sa *Dodecalogul ţiganului,* un elogiu al elenilor datorat lui Leopardi. Viziunea de renaştere helenistică a eroului lui Palamas va ținti universalizarea spiritului umanist:

Şi vom plăsmui pe cale
patrie mângâietoare
din Bosfor la Adria,
ne-o fi cuib Veneția,

rădăcini vom prinde-n Roma,
ne-o îmbrățișa Florența.

Vom străbate Alpii, apa
Rinului vom ului-o,
vom luci în negrul Nord
ca un mai într-o livadă,
țărm bătrân vom semăna
cu o tânără Eladă.

(trad. Gh. Anca şi Hristos Ziatas)

Aproape o cheie la *Măiastra* brâncuşiană se insinuează, la hazard, într-o „operetta morala" a lui Giacomo Leopardi, *Elogiul păsărilor*. Față de pasărea fără somn, românească, folcloric poetică, ne întâmpină pasărea ca principiu al mişcării, cum la Brâncuşi va fi principiu al zborului:

„... de când pasărea iese din ou, şi până când moare, în afară de intervalele de somn, nu se odihneşte nici un moment"... „dacă starea obişnuită a celorlalte animale, cuprinzându-i printre ele şi pe oameni, este din fire repaosul, cea a păsărilor este mişcarea".... „mişcarea fiind un lucru mai viu decât repaosul, ba chiar viața însăşi constând în mişcare, iar păsările făcând mai multe mişcări exterioare decât orice alt animal, şi în afară de asta, văzul şi auzul, prin care

păsările întrec pe toate celelalte viețuitoare, dovedindu-se a fi cele mai mari puteri ale lor, fiind totodată şi cele două simțuri proprii ființelor vii, şi cele mai vii şi mai mobile, atât în ele însele, cât şi în efectele şi în schimbările pe care le produc înlăuntrul şi în afara animalului, în sfârşit, pentru toate cele arătate mai înainte, se impune concluzia că pasărea are un prisos imens de viață exterioară şi lăuntrică, față de celelalte animale". (Giacomo Leopardi, *Mici opere morale,* Editura pentru literatură universală, Bucureşti, 1968, Trad. Tatiana Popescu Ulmu, pag. 156).

Zborul spiritual al *Măiastrei* se va fi mântuit treptat de mişcare, de văz şi auz, de bucurie şi cântec, instalându-se în *starea* lui universală, până la bolta cerului, aşa cum proiectase gândul artistului. Din poetica sculpturală a lui Brâncuşi, din mărturisirile şi aforismele sale vorbite, ni se înfățişează, perpetuu evocatoare, „starea de a face lucrurile" şi „lucrul făcut" – prin cioplitură directă şi indirectă, cizelarea, simplitatea – dobândită prin apropierea de simțul real al lucrurilor, ca o complexitate în sine – , bucuria curată dăruită oamenilor în succesiunea de evenimente minunate a vieții sale, în căutarea esenței / zborului.

Unicul nume de sculptor invocat de Brâncuşi, în antitextul rostirii sale, este Michelangelo. Căutarea grandiosului s-a soldat la urmaşii acestuia cu eşuarea în

grandilocvență, epigonii săi contemplă şi „vizionează” stadionul, nemaitrăindu-l, asemeni, s-ar zice, anticilor, al căror stadion elino-roman „stimula întrecerile între egali, euforia, feeria, sănătatea, echilibrul armonios şi artele (oda, tragedia, muzica)” (Petre Pandrea, *Brâncuşi. Amintiri şi exegeze,* Meridiane, 1967, p.297).

Brâncuşi, sănătosul, vorbeşte, în spiritul tradiției, despre „Divinul maladiv florentin”, delimitându-i-se, poate, prin eliberare de frământările intime, prin lupta cu dinamismul demoniac reproşat aceluia. Se poate specula şi omologarea lui Malthus, prin aluzie la statuia buonarottiană: „sinistrul pastor Malthus este un fel de nou Moise”, după cum se poate coborî la o identificare similară a „căpcăunilor”.

Ceea ce Francesco de Sanctis spune la un moment dat despre Vico, acest „discipol al vechii înțelepciuni italice” ce „nu avusese nici un maestru pe ale cărui cuvinte să fi jurat”, autor al operei *La scienza nuova – Divina comedie* a ştiinței – se potriveşte întrucâtva lui Brâncuşi în relația cu Michelangelo. „Lui G.B. Vico îi sunt dator această viziune de pătrundere în esența lucrurilor”, ar fi spus Brâncuşi (V.G. Paleolog, *Tinerețea lui Brâncuşi,* Albatros, Bucureşti, 1968, pag. 162).

„Îi rezista lui Descartes, lui Malebranche, lui Pascal, ale cărui *Cugetări* erau „lumini risipite", lui Grotius, lui Pufendorf, lui Locke, al cărui *Eseu* era „metafizica simțurilor". Rezista, dar le studia mai mult decât ar fi făcut-o înnoitorii. Rezista ca omul care îşi simte puterea şi nu se lasă biruit. Accepta problemele; combătea soluțiile şi le căuta pe drumurile lui, cu metodele şi cu studiile lui. Era rezistența culturii italiene, care nu se lăsa absorbită şi rămânea închisă în trecutul ei; dar era rezistența unui geniu care, căutând în trecut, găseşte lumea modernă. Era retrogradul care, privind înapoi şi mergând pe drumul său, se găseşte la sfârşit în primele rânduri înaintea tuturor celor care îl precedau. Aceasta era rezistența lui Vico. Era un modern, deşi se simțea şi se credea antic; şi, în timp ce rezista spiritului nou, îl primea totuşi în el însuşi". (Francesco de Sanctis, *Istoria literaturii italiene,* Bucureşti, E.L.U., 1965, trad. Nina Façon, pag. 751).

Îndârjita propoziție – „c'est du bifteck" – hiperbolizată de un cosmic orgoliu, i-a fost dat lui Brâncuşi să o ispăşească în chiar sânul biografiilor adulatoare ale prietenilor, discipolilor şi criticilor, hiperinspirați, ca Peter Neagoe, la întâlnirile trecătoare, cu Modigliani ori haşişul baudelairian, scandalizați, ca George Oprescu, puşi pe concesii, ca de Micheli, pentru a nu mai vorbi de

comentatorii străini ce-i retează şi rădăcinile ancestrale aneantizându-i „genetica” inspirației.

„Personajele lui Joyce nu au nici forța de resimbolizare a unor mituri străvechi, ca la Goethe, în dramaturgia sa cu subiecte eline, sau ca la Michelangelo în marmură, cum n-au avut puterea aceasta nici statuile lui Brâncuşi, voit eterice şi doar stilizate, visuri şi esențe ale realităților”. (Petre Pandrea, *op. cit.*, pag. 219).

„Aerul de taină care înconjoară pe arhitecții piramidelor egiptene şi pe maeştrii ce au ridicat catedralele medievale, sau acela care învăluie creațiile lui Da Vinci, Michelangelo, Rembrandt, El Greco ori, în timpurile mai noi, pe Gauguin, depărtat de civilizația europeană spre a crea singuratec în insulele polineziene, nu-l cuprinde şi pe Brâncuşi. El a lucrat în văzul celor ce îi vizitau frecvent atelierul parizian; nu a fost un izolat şi o fire tainică, ci dimpotrivă una comunicativă şi prietenoasă”. (Petre Comarnescu, *Brâncuşi. Mit şi metamorfoză în sculptura contemporană,* Meridiane, 1972, pag. 17).

Predestinata despărțire de Michelangelo Buonarotti, consemnată în legenda biografică şi aforisme, se vestise din epoca „ecorşeului”, modelat după Antinous, un biftec *avant la lettre*, într-un „mediu sculptural” italienizat, cu o Florență virtuală în centru. În „Vicino Fiorenza” (sic) se născuse

Devila Charles, eternizat în bronz de studentul bucureştean. Antinous îl scârbise şi pe Baudelaire, dar Michelangelo strălucea printre faruri-pictori:

Michel-Ange, lieu vague où l'on voit des Hercules
Se mêler à des Christs, et se lever tout droits
Des fantômes puissants qui dans les crépuscules
Déchirent leur suaire en étirant leurs doigts

(*Les Phares*)

Michel-Angel, câmpie cu umbră herculană
Şi de Christos alături nălțându-şi chipul drept,
Puternică nălucă, în sfera diafană,
Rupând cu mâini întinse lung giulgiu de pe piept.

(trad. Ion Pillat)

Vijeliosul cult negativ pentru Michelangelo se sublimează la Brâncuşi, dincoace de propria cale, într-o viziune de anatemă personalizată în chipul supremului paradox. „Biftecul" va fi numai explozie verbală, cvasidandystă, à la Baudelaire. Este o vorbire în dodii, într-o zonă de ambiguitate cinică, fiindcă, altfel, în graiul pentru sine, el ar fi investit *dodia* cu tâlcuri purtându-şi duhul muzical spre o întâlnire în *dao*, a lui Lao-tzî, în Dodona, afină Tismanei sale. Şi fiul lui Marpe, maestrul poetului Milarepa, drag lui Brâncuşi, se numise Dodi...

Vorbitul în dodii ne permite, în definitiv, să privim biftecul ca atare, cu lux de americanisme, sau accent parizian: muşchiul de bou, fript, carnea, ca „aliment constructor", alături de altele asemenea, printre care peştii şi ouăle, toate fiind protidele înseşi. Astfel am ajuns exclusiv în sfera prezentului brâncuşian.

„Le poli c'est une nécessité que demandent les formes relativement absolues de certaines matières. Il n'est pas obligatoire, même il est très nuisible pour ceux que font du bifteak".

„Cizelarea este o necesitate pe care o cer formele aproape absolute ale anumitor materii. Ea nu este obligatorie şi poate deveni chiar vătămătoare pentru cei care fac biftec".

Elevul lui Angelo Poliziano adâncise cunoaşterea scrierilor latine, a poeziei danteşti, mitologiei, Bibliei, ca şi a ştiinţelor naturale. Desenase marginile foilor dintr-o ediţie a operei „divinului poet Alighieri", in-folio pierdut într-un naufragiu între Livorno şi Cività Vecchia. Deplânsese în sonetul XXXIII reaua cunoaştere a operelor alighieriene:

Di Dante mal fur l'opre conosciute

Regăsirea în „miezul spiritual" dantesc a lui Brâncuşi se petrece în umbră de doctrină mirabilă:

„Voi ch'avete gli inteletti sani,
mirate la dottrina che s'asconde,
Sotto'l velame dei versi strani"

Dante *(Inferno*, Cant. IX)

Voi, cei cu spirit ager de pătruns,
căutați aci-n cântarea mea ciudată,
sub vălul ei ce-nvăț îmi zace-ascuns!

(trad. George Coşbuc)

În duhul lui Ion Creangă ce-l pusese pe diavol să vorbească „ia aşa, în dodii", ca şi pe Sfânta Duminică predicând viitorul, intonase, mai aproape, şi Mihai Eminescu:

Cât ai crede că paiații astei comice tragodii
Din prostie fac năsbâtii şi vorbesc aşa în dodii.

Previziune sau gândirea exprimată doar parțial prin limbaj, vorbă cu gura altuia sau vorbă în doi peri, dodia prelungeşte realitatea prin aportul creației, al minții, poate chiar ca distanță între concepție, nouă, şi realizarea ei prin artă. Prin *Măiastra*, Brâncuşi a regândit sculptura, atât aforistic, „în dodii", cât şi prin creație demiurgică. Se implică obsesia totală, dodia, mitul românesc al păsării măiestre, una cu zborul ei spiritual. Sculptorul a căutat fără încetare forma

care să exprime zborul, aşa cum Ştefan cel Mare zidea la fiecare victorie o nouă biserică. La un anumit punct, pentru inalterabilitatea creaţiei, prin efortul de gândire în sine a zborului, gânditorul trece înaintea creatorului.

Dar, cum îşi încheiase Lao-tzî învăţătura, ştiută de Brâncuşi, despre Dao – vorbele adevărate nu sunt frumoase; vorbele frumoase nu merită încredere; cel bun nu este elocvent; cel elocvent nu poate fi bun; cel care ştie nu caută să dovedească, cel care caută să dovedească nu ştie... Şi suntem din nou în faţa primului vers din primul sonet michelangelian, şi a celorlalte:

Non ha l'ottimo artista alcun concetto,
Ch'un marmo solo in se non circoscriva
Col suo soverchio, a solo a quello arriva
La man che obbedisce all'intelletto.

Artistul vrednic nici un gând nu are
Ca marmura în ea să nu-l încapă
Cu prisosinţă! Drum spre el îşi sapă
Doar mâna ce dă minţii ascultare...
(Trad. C.D. Zeletin)

Ioan Ladea în Ecuador

Doctorul Ioan Ladea a profesat câteva luni acupunctura în Ecuador, de unde s-a întors cu manuscrisul „Jurnal din Quito comandat de George Anca” (9 ianuarie 1999- 11 februarie 1999), un caiet de 200 file caligrafiat în creion. Autoexilat deasupra junglei, la 3000 m, naratorul îşi aşterne, dintre pacienți ecuadorieni, trăirile creştine, anticomuniste, acutizate de veştile de acasă – Râmnicu Vâlcea nu mai este punctul terminus al marşului mineresc, poate Quito. În ton mărturisit cu Cioran sau Eugen Ionescu sau Goma, „Scrisoarea fără răspuns” intimează unui destinatar convențional, cobai-public („eşti ponderat în gândire, mă poți corecta”), simetrii de ieremiadă biblică – după cum Ierusalimul fusese comparat cu o curvă, România ajunge „ca o curvă beată, de care s-ar ruşina şi câinii”, „o pădure complet uscată”, „nu găsesc nici o scuză României şi oamenilor ei”; „şi nu găsesc nici un viitor onorabil unui astfel de neam. Din care nu vreau să mai fac parte”; „orice încercare de exod din România e preferabilă rămânerii acolo. Eu cred că visul țărilor de a anexa România s-a împlinit”; „cum e, George Anca? Prea politizat jurnalul? Sau poate sunt mai nebun dacă vorbesc cu dodiile, norii şi stafiile, decât sunt scelerați cei care dansează pe muzică KGB, sau cei care se

fac că nu văd, sau li se pare josnicia naturală şi nu o infirmitate morală a lor". Nu e vorba de refrene la modă, acestea curgând într-o suită tragică strict, aproape eroic personalizată.

Răul cel mai rău fiind „expediat", textul creşte secvențial, o compoziție muzicală de altar, aforistică, o hermeneutică a propriei credințe şi vieți.

Yin şi Yang, monografiate permanent, volumele de acupunctură, simbolismul corpului omenesc şi chiar, încă o dată, respingerea holocaustului medicinii alopate se fac auzite în decorul florilor – norilor – ecuadorienilor (fiecare aşteaptă întrebându-se „când îl vor programa chirurgii să-l opereze de cancer, că tot omul, negru, alb, vişiniu, trebuie să se opereze de cancer cel puțin o dată"), dar scriitura vine în continuitatea piesei, nepublicate, Iov şi a poemelor, tot inedite, ale lui Ioan Ladea, fără a nu bănui existența altor jurnale, care l-ar putea învedera drept scriitor redutabil, mistic incomod, profund şi isteric, aristocratic – şaman, totdeauna inconfundabil, cu o creativitate crescândă cu senectutea, risipă fără sfârşit previzibil, o enciclopedie a trecerii eternitare prin infernul existențial.

„Dar visul cu munții de cărți mă urmăreşte şi tare mi-e teamă că şi astăzi, dacă aş fi întrebat de către nişte străini cine sunt de fapt, şi dacă aş şti că ei cu siguranță nu

pot verifica cele spuse de mine, m-aş da drept proprietarul unor munți de cărți, sau directorul unei mari biblioteci. Poate al celei pedagogice. De ce nu?" „Am sentimentul confuz că sunt chemat undeva unde e locul meu adevărat, pe care l-am părăsit fugind în mod mişelesc, că sunt aşteptat pe alte tărâmuri. Or fi aceste flori rămăşițe ale paradisului pierdut şi care n-au învățat să decadă odată cu oamenii, ca fostele flori care acum sunt buruieni?" „Dar eu am hoinărit fără grija nimănui, şi acest jurnal este îmbibat cu memorii, cu gânduri absente, înțesat de obsesii, numai un nebun s-ar putea aventura să îl citească, să mă însoțească în această întreprindere".

„Ei, macedoromânii, n-au altă avere decât Limba, pe care se jură să n-o piardă, căci în astă Limbă rostesc „Tatăl nostru", în ea îşi transmit copiilor binecuvântările şi în ea îşi încurajează semenii. Nu sunt kaghebişti, nu au fost schingiuitori de frați şi nici de străini. Au preferat să fie cei oropsiți, bătuți, închişi. L-au găzduit cu cea mai mare dragoste pe Pavel care le-a scris două epistole. Acum se mişcă prin lume, aşteaptă izbăvirea pe care le-o va da Dumnezeu".

„Shamanii de prin partea locului nu acceptă nici o vorbă legănată la adresa plantelor. Sunt zeități vindecătoare. Unul mi-a spus că „descântecul" e doar un text, pe care îl

recită pentru a măsura un timp precis de fierbere a unui ceai de leac. Nu magie, nu mistică, nu invocare, toate astea nu pot ajuta”.

„De Crăciun am făcut baie în Pacific. De Bobotează, plajă în curte. Nu mult, că era prea cald. Azi am văzut o minune genetică la care m-am hlizit cât am putut eu mai discret, dar şi mai insistent. Un chinez pursânge după chip, dar de un negru la piele cum foarte rar mi-a fost dat să văd la africani. Am mai văzut într-o grădină un trandafir negru, de un negru profund. Am văzut şi negru de foame în faţa ochilor. A fost şi ziua mea neagră”...

Jurnalul nu e încă paginat, ca natura. Libertatea lui – de nu i s-ar dilua – te zguduie ca o trepanare.

Înaintea începutului este un motto: „Die Nichwissenkeit wissen ist das Höchste / Nicht wissen was Wissen ist, ist ein Leiden” / Dodie de Laozi, cap. 71 „Dao de Jing”, trad. de Richard Wilhelm. Spre sfârşit (29 ianuarie 1999): „A propos de dodii, ce zici de cea a lui Lao zi pe care ți-am făcut-o motto?” Să ți-o traduc: „Neştiinţa să o ştii este cel mai bine (cel mai presus). Să nu ştii ce este ştiinţa este suferinţă (boală?). Sau mai liber: Să ştii să nu ştii e mai presus de orice. Să nu ştii să ştii e eroare sau abatere de la firesc”.

Ca prim cititor al jurnalului (de) necenzurat al lui Ioan Ladea, nu mă simt lezat nici ca român, nici ca indologist, nici ca director de bibliotecă, dimpotrivă, în orice ipostază insinuată de libertarul corespondent, m-am văzut fascinat de vigoarea spiritual-memorială a unui Pârvan aplicată delicatelor tragedii ale Micului Prinț saint-exupéryan, am (re)cunoscut un învins- învingător interiorizându-şi suferința pacienților, vituperându-i în supuşenia sinucigaş-gregară, un unicat al revoltei ancestral-aristocratice care, (ne)pierzându-se de părinți, recuzând „românii" şi făcându-se adoptat, „pribeag", de macedoromâni, copiii hărăzuindu-şi-i neverosimil blestemului rătăcitor, dar tocmai astfel nelăsând nimic nerostit, din ce e al disperării credinței şi iubirii, ne provoacă la mântuire.

-

Paradisul Pierdut

În filmul înghețului apocaliptic, cu personaje arzând, holocaustic, tot ce lua foc, pe o copertă ca de Biblie, acum combustibilă, era scris *Paradise lost*. Citisem undeva despre Cain că nu ar fi fost de ajuns fratricidul pentru ca el să fie consemnat în cartea sfântă, dar va fi fost conducătorul unui trib însemnat cu urmaşi pe măsură. În *Anatolida* lui I.H. Rădulescu, Abel încercase să-şi scoale din tulburatu-i somn fratele, crima lui Cain e involuntară, fantasmagorică:

„Te scoală, frățioare, te scoală, preadilecte".
Ca-mpuns, speriat Cain răsare şi se scoală
Feroce, spăimântabil ca unul ce e-n luptă
C-un inemic de moarte; i se zbârlise părul,
I se-ncruntase fruntea, cu ochii plini de flăcări
Şi cu furoarea-n față: „Ce! Fiii mei sclavi vouă?
În servitute fiii, a mea posteritate?
Mai bine jos despoții! De jos, din rădăcină
Să moară tirania!" răcneşte, se răpede,
Ia furios măciuca şi capul drept în două
Lui Abel îl despică.

Centrul mistic, labirintul ştiinţei, grădina cu dragoni ai înţelepciunii, străbătută de Oxus, Ind, Gange şi Nil, paradisul se pierde nu numai la evrei şi creştini, ci oriunde în tradiţiile simbolice ale lumii. Ziua săptămânală de odihnă este imaginea temporală a Paradisului, comparabilă cu insulele Fericiţilor şi El Dorado în simbolismul geografic (J.E. Cirlot, *A Dictionary of Symbols*, London, 1995).

Căderea a fost recunoscută de existenţialismul modern ca o esenţă a umanului.

Tot din Heliade, un elogiu pierdut mai apoi în recepţia românească:

În horul astor angeli, o, bard, al Albionei,
O, Milton, treci la rându-ţi! De ai pierdut vederea,
Ţi-e inima-n lumină şi geniul în ceruri;
Cu arpa ta de aur celebră imeneul,
Salută ca un vate amorul conjugal
Cu care numai omul a fost din ceruri parcă.

Se redescifrează preferinţa tânărului Eminescu pentru „biblice”:

Eliad zidea din visuri şi din basme seculare
Delta biblicelor sânte, profeţiilor amare,
Adevăr scăldat în mite, sfinx pătrunsă de-nţeles;
Munte cu capul de piatră de furtune detunată,
Stă şi azi în faţa lumei o enigmă nesplicată

Şi vegheaz o stâncă arsă dintre nouri de eres.

(faţa lumei, emendare în: Eminescu *Poezii* I. Antume, ediţie de Gh. Bulgăr, Editura Saeculum, I.O., 1998).

John Milton (1608-1674), scăpat de puşcărie, dar orbit, şi-a dictat *Paradise Lost* (1667) şi totuşi a fost acuzat de plagiat. Decasilabul „eroic", în ton cu Homer şi Virgiliu, taie diamantin miile de versuri albe – imaculare imnică lui Satan, Evei ori Adam – după ce, în tinereţe, anunţa în *Christ's Triumphant Nativity* muzicalităţile lui Edgar Allan Poe:

Peor and Baälim
Forsake their temples dim,
with that twice-battered God of Palestine;
And mooned Asht rath,
Heaven's queen and mother both,
Now sits not girt with tapers'holy shine:
The Libyc Hammon shrinks his horn;
In vain the Tyrian maids their wounded Thammuz mourn.

Să fie pierdut, de secole, *Paradise Lost* pentru români? S-a tradus slavizant, la comandă proletcultistă, şi recent, în proză, într-o editură din Iaşi. Câte revoluţii şi

apocalipse şi-l vor mai asuma, ispăşire placidă a păcatului originar?

De omul nesupus întâi şi fructul
Acelui pom oprit, al cărui gust
Aduse moartea în lume, numai vai,
Din Rai pierduți, pân'om mai ortoman
Ne-ntoarce-n locul binecuvântat,
Cerească muză, cântă.

N-avem decât să-l regăsim chiar împreună cu *Paradise Regained*:

I who ere while the happy Garden sung,
By one Man's disobedience lost, now sing
Recover'd Paradise to all mankind.

Eclipsa fără Augustin

Câți dintre miile de studenți ai lui Augustin Petre n-ar fi semnat necroloage elogioase, la brusca lui moarte, în 1998, iarna de sărbători? Tot anul se lăsase fascinat de cum va putea eclipsa din 1999 schimba istoria științei, prin filtrarea neutrinilor şi, astfel, posibilitatea precizării termenului de sfârşire a universului, peste milioane sau miliarde de ani. Aproape că nu-l mai interesa cariera sa copleşitoare, îşi abstrăsese kantian biografia: 100 cărți şi studii, 1000 expertize în legătură cu accidente aeronautice. A fost primit cetățean de onoare al oraşului Târgu-Mureş ca „una dintre cele mai proeminente personalități din lume în ceea ce priveşte problemele legate de industria aeronautică, de calculul structurilor de rezistență a aeronavelor şi de fiabilitate a acestora".

Studenții n-au gândit la moarte, ci îşi vor fi amintit din învățăturile profesorului lor, presărate cu glume ardeleano-americăneşti, cu amintiri de la lansarea lui Apollo, cu aprofundări colocviale ale destinului nostru în univers. Ceea ce-l ținea clipă de clipă în comunicare cu universalul mărturisea, nu o dată, a fi moştenirea de idei a mentorului său filosofic Vladimir Ghika, Monseniorul.

Biografia lui Aurel Cosmovici şi cartea de aforisme traduse de Doina Cornea îl fermecaseră ca pe un copil. A conferenţiat despre Monsenior în Biblioteca Pedagogică, unde i-a apărut, după 50 de ani, şi teza de licenţă: *Compusul uman în concepţia realistă moderată*. Scria în introducere: „În urmă cu 50 de ani, am avut şansa deosebită – şi pot să vă spun că şi fericită – de a cunoaşte pe unul din cei mai mari filozofi şi moralişti pe care i-a produs naţiunea noastră, Monseniorul Vladimir Ghika, de la care am învăţat filozofia şi matematica. Am aflat cu această ocazie că filozofia, astfel cum aceasta era cunoscută în urmă cu câteva veacuri, era predată şi studiată în limba latină pentru a nu fi alterat sensul cuvintelor, fapt posibil în limbile vii. Această filozofie extrem de precisă şi riguros fondată reprezintă originea ştiinţelor şi nu originea tuturor aberaţiilor filozofice apărute mai târziu. După cum se ştie, evoluţia tehnologică din ultimele secole a dezvoltat vanitatea umană şi a înăbuşit dezvoltarea sau cel puţin continuarea cunoştinţelor aprofundate de filozofie existente înaintea respectivei dezvoltări tehnologice. La data respectivă, deci în urmă cu 50 de ani, nu se ştia că universul a avut un început şi va avea un sfârşit verificabil şi verificat experimental, şi că atât timpul material, cât şi spaţiul – respectiv întinderea – au aceeaşi evoluţie. Întrebarea „ce este dincolo de frontiera universului

material" şi „ce va fi după dispariţia acestui univers" sunt deci fără sens, la data actuală. Recita adesea din sfântul Augustin: *Verisima quippe ratio est, et uerissime dicitur, cum uerba proferuntur, aut scire, nos quid significent, aut nescire: si scimus, commemorari potius quam discere: si autem nescimus, ne commemorari quidem, sed fortasse ad quaerendum admoneri. Pe drept se raţionează şi se spune că, în clipa când se rostesc cuvinte, noi sau ştim ce înseamnă ele, sau nu ştim; dacă ştim, ne-o reamintim mai curând decât o învăţăm; îndemnaţi s-o căutăm*. (Traducere de Mihai Rădulescu şi Constantin Noica).

Să citim din „Appels du Dieu" ale Monseniorului cu bucuria lui Augustin:

Ne sait mourir que celui qui aime.

L'absence dans l'avenir plus terrible que l'absence actuelle.

Regarde bien en face comme les anges.

La beauté, une forme secrète de la lumière.

Le ciel est vie.

Il y a un secret de Satan que Dieu seul est à connaître.

Et c'est le plus terrible.

La Grâce du Dernier-Regard.

Bibliothèque de la Tour Babel.

La joie est liberté.

Lahovăreştii

Lahovăreştii, asemeni celorlalte mari familii boiereşti din istoria românilor, care nu trăiau de la buget, se regăsesc nu atât pe ruine ori fantome de statui şi proprietăți, cât în memoria aristocratică a spiritualității româneşti. Un program poate tentativ, spre un club al boierimii române, s-a derulat, la începutul lui 1999, pentru pragul mileniului următor, sub titlul „Eminescu şi familia Lahovary", cu participarea lui Dimitrie Vatamaniuc şi a lui Constantin Bălăceanu-Stolnici, împreună cu membri ai familiei, istorici, scriitori.

Expoziția-simpozion a cuprins, față în față cu o vitrină eminescologică, documente, de la harta moşiei Ipoteşti, la actul de convertire la catolicism, în Lausanne, a lui Alexandru Lahovary, un veritabil personaj-reper, ca şi familia sa, al ziaristului Eminescu:

„S-a afectat moşia Călugărenii, prețuită pe 1.400.000 fr. Ei bine, cum s-a făcut acea prețuire? Aci lăsăm cuvântul d-lui Al. Lahovary ca să ne-o spuie".

„Iată ideea fundamentală care desparte în toate țările şi care a despărțit în toate timpurile partidele politice. Şi când „Românul" spune că nu există partid conservator, pentru că dl. Lascăr Catargiu, în Senat, şi dl. Lahovary, în Cameră, nu au spus ce propune partidul conservator asupra cestiunii

Dunărei, mai întâi arată că nici nu pricepe cari sunt ideile ce constituiesc partidele politice, şi pe urmă afirmă un neadevăr:

Partidul conservator a spus ideea lui în privința cestiunii Dunării încă demult, după cum vom arăta în numărul viitor al „Timpului".

„În timpul în care dl. Dimitrie Brătianu acuză în Cameră pe dl. Boerescu că ar fi făcut promisiuni cari au indus pe puteri în eroare, că primim Comisia Mixtă, se ține un meeting la Galați în cestiunea Dunării. Dl. Al. Lahovary espune printr-un discurs în Cameră toate erorile comise de cabinetul trecut în această cestiune şi dl. G. Chițu confirmă opinia opoziției ca împărtăşită fiind şi de partidul roşu". În urma acestora, grave neînțelegeri se ivesc din nou în sânul partidului; cabinetul e amenințat de un vot de blam. Îmblânzit de jurămintele de fidelitate ale coreligionarilor săi politici, dl. Ion Brătianu se întoarce în capitală, frate-său (î)şi dă demisia la 9 iunie şi e ales prezident al Adunării, iar la 10 iunie se formează actualul cabinet I. Brătianu- C.A. Rosetti".

„Dl. Lahovary e de opinie că, de vreme ce Tratatul de la Berlin nu zice nimic despre aplicarea şi supraveghearea aplicării regulamentelor, ci numai despre facerea lor, pe care o atribuie Comisiei Europene din Galați, reintrăm în dreptul comun al ginților, conform căruia aplicarea se face de fiecare stat ca suveran pe malul său şi supraveghearea de țările

Europei cari au subsemnat tractatul. Din momentul ce această supravegheare nu se face numai de o singură putere în mod separat şi pentru un interes esclusiv, nu poate să atingă nici drepturile, nici interesele noastre".

„În fine, dl. Al. Lahovary luă cuvântul, pentru a supune votului întrunirii o moțiune. Cu tonul său energic rezumă din nou ceea ce zisese antevorbitorii săi. Dl. C.A. Rosetti, care n-are un petec de pământ în țară, ne face legi de agricultură, d-nia lui, care n-a citit în viață-i o carte de drept, ne face legi de organizare judecătorească şi licențiați de Paris n-au ruşine de a-şi pune iscăliturile sub un proiect, nu al d-lui Rosetti, ci a copilului d-lui Rosetti. D-sa, ateu după principiile revoluției ce le profesează, ne va face legi pentru organizarea bisericii. Astfel un om, până ieri fără avere, fără ştiință de carte, fără talent oratoric măcar, pune mâna pe-o țară întreagă şi face ce-i place cu ea".

„Ai dreptate, d-le Ştefănică Bellio! Aşa e: noi românii suntem imoral desfrânați. D-ta ai să ne îndreptezi. Nu ştim ce este munca, probitatea; o să ne înveți d-ta. Lascăr Catargiu, generalul Manu, G. Vernescu, Al. Lahovary, Gr. Păucescu, Al. Ştirbei etc. sunt nişte nenorociți, corupți şi corupători; o să-i faci d-ta oameni de treabă; ei reprezintă trecutul, d-ta eşti viitorul; ei au jefuit pe țărani, (î)i vei apăra d-ta.

Du-te dar la Adunarea din Dealul Mitropoliei; nu vei mai avea nenorocirea d-a găsi acolo pe acei oameni corupți: ei au fugit şi v-au lăsat liberi să moralizați Țara Românească. Te vei întâlni acolo cu dl. Petre Grădişteanu, reprezentantul țăranilor din Tecuci; cu dl. Stolojan, care a tratat în Cameră pe dl. Skileru de cămătar care despoaie şi ruinează pe țărani; cu Skileru, care a aruncat în fața lui Stolojan milioanele câştigate în timpul ministeriului său; cu Mihăilescu Warşawsky şi alți atâția şi cu toți împreună veți lucra la regenerarea morală a Țării Româneşti; veți stârpi corupțiunea şi imoralitatea; din ticăloşi şi necinstiți ce eram până acum ne veți face oameni de treabă...

Numai, pentru Dumnezeu! deşi ultraliberal şi ultrarevizionist, moderează-te puțin, ca nu cumva, din mult zel, să ne moralizezi prea mult şi să nu ieşim toți după chipul şi asemănarea d-tale".

Originea acestei familii, reprezentativitatea ei emblematică pentru evoluțiile româneşti sunt apărate, legitim, de Al. Lahovary însuşi:

Acele onorabile persoane se deşteaptă cam târziu în privința aceasta căci trebuia mai întâi să conteste pe strămoşul meu Emanuel Lahovary care a fost caimacan în Banatul Craiovei, trebuia să conteste pe moşul meu Iancu Lahovary care a avut asemenea onoarea să fie membru al

obşteştei Adunări înainte chiar de Regulamentul organic; trebuia să conteste naţionalitatea tatălui meu Nicolae Lahovary, care a făcut parte din Divanul Ad-hoc, a subscris cele patru puncte cari au stabilit starea actuală de lucruri sub care avem fericirea să trăim, care a mai făcut parte din Constituantă şi împreună cu alţi Lahovary, ceea ce făceau trei, au dat votul lor pentru Regele care domneşte astăzi asupra României".

Dar şi mai formal genealogist (documentele să le fi avut chiar de la Lahovary?) familia este susţinută de către Eminescu:

„In diesem officio (Comissarius provincialis) ist durch die Deputation vorgeschlagen und vonmir derweilen acceptiret worden: der Bojar Georgiza Sokotanul, weszen Eigenschaften mir in gleichen ohnbekannt seynd; doch wird Er gerümt in der Lechenkunst wohl erfahren und ein sonste accurater Mann zu zeyn". (În acest oficiu de comisar al provinciei s-a propus din partea deputaţiunii şi a fost acceptat între acestea de către mine boerul Gheorghiţă Socoteanul, ale cărui calităţi nu-mi sunt cunoscute în afacerile acestea, însă după renume ar fi bine esperimentat în arta calculului şi în genere un om integru)."

Vezi Documentele privitoare la Istoria românilor de Eudoxiu de Hurmuzaki vol. VI, anii 1700-1750, p.308, 318, 321, 326 etc.

„La 13 martie 1882 a murit în Râmnicu Vâlcea dl. Constantin Lahovary, fost senator. Născut la 1814, răposatul se coborea din nişte familii care din timpuri depărtate au fost în serviciul ţărei, mai cu seamă în Oltenia şi în judeţul Vâlcea. La 1832, Constantin Lahovary, ca cea mai mare parte din junimea de atunci, intră în armata română, cari se reforma după aproape un secol şi jumătate, timp în care românii uitaseră cu totul meseria armelor. El nu fu dară unul din acei ofiţeri care puseră atunci temelia acestei instituţiuni ce mai târziu era ursită a reîntineri gloria strămoşească. La 1848 fu cuprins, ca mulţi, de nobila idee a libertăţii politice şi a neatârnărei naţionale şi îmbrăţişă cu căldură şi sinceritate acele idei din cari alţii trebuiau în urmă să facă o speculă. Constantin Lahovary servi în armata lui Magheru, împărţi toate restriştele ei, se retrase cu dânsa în Transilvania înaintea forţelor ruseşti. Exilat în urma acestor evenimente, el reintră în ţară când se domoli furtuna politică. Sub domniile următoare el ocupă cu probitate funcţiunile de prefect al judeţului Vâlcea, membru al Curţii din Craiova şi în mai multe rânduri reprezintă în Senat judeţul său. Om onorabil în toată puterea cuvântului, membru din partidul conservator,

ceea ce n-au esclus niciodată la dânsul sentimentele cele mai liberale şi patriotice, el nu lasă decât regrete tuturor acelor ce l-au cunoscut".

(Extrase din volumele de presă, IX-XIV, ediția națională)

„Gregorium Lachovary natum in Valachia", M. Filip Lachovary, avocat et ancien-magistrat, comme ministre plenipotentiaire en Egypte", Petrache Poenaru, la 200 ani de la naştere, alte familii înrudite – Delavrancea, Argetoianu, Leonida – s-au regăsit într-un ecou de peste vreme. Deocamdată, memoriul către expropriatorii comunişti al lui Filip Lahovary, de exemplu, rămâne, poate pe veci, fără răspuns:

„Subsemnatul Filip Lahovary, domiciliat în Bucureşti, Strada Română nr. 151, am onoare a aduce la cunoştiința Dumneavoastră că în aplicarea Decretului Prezidențial Nr. 83 / 2 Martie 1949 mi s-a expropriat în întregime proprietatea mea din Comuna Băbeni Bistrița, Județul Vâlcea. Cu această ocazie, pe lângă clădiri, inventar agricol viu şi mort, mi s-au ridicat şi următoarele din conacul moşiei:

1) Circa 5.000 de volume de cărți de istorie, literatură şi filozofie etc. în limba română, franceză, germană şi latină, cuprinse în 6 Biblioteci.

2) Fotografii de familie în cadrele lor, tablouri, gravuri şi corespondență.

3) Mobila salonului aparţinând soţiei mele, Cella Delavrancea, compusă din fotolii şi scaune capitonate, mese de nuc, scrin de nuc masiv, 2 oglinzi mari de perete.

4) În birou, biroul lui Barbu Delavrancea, fotolii, 2 mese, 5 scaune biblioteci, din care una florentină din veacul al 17-lea.

5) Din odăile de culcare paturi de nuc, somiere, saltele de lână, pături de lână, scrinuri, 5 oglinzi de masă mari, lavoaruri complete, paravane, 2 şifoniere cu haine bărbăteşti şi femeieşti şi încălțăminte.

6) Sufragerie compusă din masă mare de stejar, un bufet sculptat de stejar, 2 bufete mai mici, 2 mese, 10 scaune capitonate cu piele".

Apologia unui magistru

Într-o sâmbătă s-a cântat cea de a nouăsprezecea simfonie a lui Dimitrie Cuclin.

Cum, conform esteticii autorului, o operă muzicală este o manifestare parțială a sistemului muzical provenită din deperfecționarea, dar guvernată de legile lui, ne grăbim să-l ascultăm aşezând noua simfonie în integralitatea de sistem a creației cucliniene. Dar ce este sistemul? „Sistemul implicând ultimul grad de *completare* şi de *cuvenire*, ori *perfecțiune* a alcătuirei, reprezintă idealul suprem, final, al vieții. El e momentul static al dinamismului totalizat, toată potențialitatea vieții, viața însăşi în gradu-i ultim, al non-vieții aparente". Ne-o spune, în prima pagină din *Tratat de estetică muzicală* (Bucureşti, 1933), Dimitrie Cuclin.

Socotit de către George Enescu drept cel mai mare gânditor muzical al țării, iar bunăoară de Hans Hartmann (într-o carte din 1936) drept unul dintre cei mai însemnați ai lumii, acest sublim sacerdot al artei, obsedat de ideile esteticii până şi în parabolele sale epice, scrutându-le cu neîmblânzirea-i corneliană şi neiertare de Cicero de-a lungul liniei şi vastei închegări a Sistemului – cel ştiințific, al muzicii, sugerat de cel al propriei arte – ne cutremură şi ne instruieşte poate mai ales în clipele luminărilor demiurgice,

când se iscă ființa sonoră a unei opere care să întregească galeria unde răsună trâmbița de argint a lui Pârvan sau se înalță gândul înstâlpat al lui Brâncuşi. De la *Dansul stelelor* şi celelalte compoziții azi pierdute ale liceanului, la această simfonie a XIX-a, azi regăsită, din vremea când artistul tânăr înființa şi dirija „Orchestra simfonică a poporului", concertând în fața muncitorilor, până la împlinirea unor opere intrate din istorie în istoria muzicii, precum *Agamemnon*, şi până la recompunerea muzicii în toate genurile ei, Dimitrie Cuclin a înconjurat cu foc şi taină un capitol care-i poartă numele în cultura şi umanismul românesc. Astfel, prin unică tărie şi altitudine creatoare, etică şi estetică, artistul oferă apoteotic lumii revelația simfoniilor numerotate cu cifre mari.

Profesor al multor generații academice, Dimitrie Cuclin a compus şi manuale pentru clasele învățământului secundar. (Şi ce manuale! În prefața celui dintâi scrie, cum nu am văzut la alt autor: „Cred că la parcurgerea acestui manual nu se va scoate nici un țipăt de revoltă ori disperare"). Iar întreaga priveghere rodind idei scăldate în artă ni-l proiectează pe Dimitrie Cuclin ca pe un creator de şcoală muzicală. Şi veneratul magistru, dinaintea culmilor, nu uită să-şi recunoască exemplar calitatea de discipol. Extraordinarul său *Tratat de estetică muzicală* şi-l dedică

astfel: „Acest tratat este un sacrificiu / Pe altarul / Maestrului Secolelor / Vincent d'Indy / Făcut / Şi închinat lui / De discipolul său".

Parte cu parte se adună monumentalizând un tot simfonic al unei opere şi unui sistem risipite într-un univers fascinant şi mereu deschis. Un univers desfăşurat cu pietate faţă de artă şi om deasupra unui pământ cucerit. „Eu cucerii pământul încă plin / De vlaga însufleţirilor trecute" (în sonetul XIII, *Doine şi sonete*, 1932).

L-am văzut pe magistru – un Euthanasius lângă o cascadă a lumilor, i-am auzit înalt fierbintele glas spiritual plutind peste nemăsurate adâncimi de sine.

Mircea Eliade profanat

(Barbizon Hotel, sala „Corrot"). Îmi închei intervenţia cu o poezie dedicată lui Mircea Eliade de Anta Raluca Buzinschi. La ultimul lunch, întrebat dacă sunt transilvănean. (Harvard). Imprimantă biblio. Discuţie indirectă la Faculty Club cu Nicolae Iliescu. (Dorset Hotel, recepţie). Scrisoare din Ann Arbor de la Peter Hook: „Am fost foarte fericit să primesc scrisoarea ta şi să aflu că vizitezi această ţară. E aşa de rău că la New York a trebuit să vii. Fii foarte grijuliu în New York; e plin de lume stranie şi dementizată care e departe dincolo de raţiune, chiar dincolo de raţiunea organizată a fascismului / comunismului / democraţiei etc. Da, sunt mulţi poeţi ai haosului şi violenţei jucându-şi fanteziile în New York. Khabardar! / .../ Cu aceasta îţi trimit o recenzie la o carte a unei prietene romînce a mea care trăieşte în New York şi poate va participa la conferinţă. Ea a scris o carte urmărind cariera lui Mircea Eliade ca fascist şi membru al Gărzii de Fier şi urmaş al lui Nae Ionescu. Are probleme în publicarea cărţii aici. (Ar avea piaţă în România?) Recenzia pe care ţi-o trimit are în ea o parte din materialul cărţii. / Conferinţa ta sper să fie un mare succes şi că rămâi safe în New York".

(Columbia) Barbara Strosser Miller: Ce părere aveți de Eliade? – Dar dv. de Heidegger? – Chiar, mereu discut cu prietena mea Stela Karmrish. – Tocmai ea i-a fost prietenă şi lui Eliade. (Butler Library) Imprimante – mai multe titluri de Eliade şi eliadologie ca la Harvard. Modă, doctorate (plătite), politică à rebours *Hinduism, Fascism and Gandhism: a guide to every intelligent Indian* de V.T. Rajshekar, 1985. *Fascinationformer aestetik og medier under fascismen og i socialstaten de bent Fausing, 1977*; *Yeats, Ireland, and Fascism* de Elizabeth Cullingford, 1981; *Borgese e il fascismo* de Fernando Mezzeti, 1978; *L'Italia di Ezra Pound* de Niccolo Zapponi, 1976; *The genealogy of demons: anti-Semitism, fascism and the myths of Ezra Pound* de Robert Casilo, 1988; *Faust und Faschismus: Th. Manns Doktor Faustus und A. Doblins November 1918 als erillitererisel Auseinandersetzung mit Deutschland* de Arnold Busch, 1984; *Montale's anti-fascist poetry from Ossi di seppia to the postwar years* de Jarel M. Becker, 1982 etc.

(O.N.U. / res. pe 5th Ave.) Dr. Titus Podea: unii văd în Eliade pe filosoful filosofilor, ceea ce deranjează pe alții. Se speculează „perioada neagră" din viața sa despre care însuşi a vorbit în treacăt. În afara contextului propriu-zis, i se impută a fi sancționat religios, prin mistica indiană, ritualul cuiburilor. Am văzut scrisoarea lui Cezar Petrescu adresată

regelui de a-l elibera pe Eliade care fusese internat la prima presiune asupra Gărzii de Fier. Nu cred că Eliade a fost fascist, nici contaminat profund.

(Restaurant italian în New York). Adriana Berger:

I-am fost asistentă lui Eliade. Iar după moarte îl declarați fascist, sunteți împotriva lui. Da.

(Middmanhattan Library). Dr. Vladimir Vertsman (în engleză, după conversația în română): în orice bun e şi rău, în orice rău e şi bun. (Româneşte): o fi fost şi ea, nu ştiu, oricum patru persoane au susținut ca oasele lui Mircea Eliade să fie trimise în România.

(Bucureşti, Aula ASE, conferința ABIR). Cred că Eliade s-a incinerat nu din vreo afinitate hindusă, ci pentru a nu-i fi profanate oasele postum.

Mircea Eliade profanat (2)

Flash back. (Delhi, 1979, ianuarie). Bursierul îmi arată recomandarea, în ce-l privea, către Sorbona din partea lui Mircea Eliade. În 1983, savantul ne-a scris la amândoi în acelaşi plic – avea să-i trimită vizitatorului bilet de avion „Air France" (nu zburase niciodată, venise în India cu autobuzul – de la Paris – de-a lungul mai multor săptămâni, spunea). De la venire la plecare, recomandatul îşi negase epistolar recomandatorul – nu-mi dădeam seama a fi având de a face cu un sindrom la el acasă pe trei continente – ceva pe-o temă inventată în genul cine ştie mai multă Indie (de la Tucci la Huxley, recunoaşterea i se părea în plus). O anume „supărare" indiană pe Eliade, la replica *Iubirea nu moare* semnată de Maitreyi Devi, relativizată şi-ntr-un program al Academiei „Eminescu" – de faţă cu „observatori" din mai multe ţări pe care acum aproape că-i suspectez – în special prin comentariile profesorului „Tagore" Sisir Kumar Das. Recomandarea aceea manuscrisă văzută în căldura iernii indiene, pe un drum de la Atlantic la Gange, ţinea încă, în ochii mei, de sacru, în ai primitorului, poate, de profan.

(Lisabona, septembrie 1990). Epuizat? Şi din expoziţia inter-congresului de antropologie lipseşte. Cumva compensatoriu, cataloagele bibliotecii naţionale au multe

titluri, în portugheză, de Eliade, inclusiv studiul despre Camoens şi Eminescu (amărăciune că la secțiunea traducerilor din poetul național lusitan lipseşte orice mențiune a versiunilor româneşti – de câte ori n-auzisem în India glorificate limbile în care, de exemplu, Prem Chand fusese tradus, neştiindu-se de transpunerile în limba română). Portughezii, îmi spune Daniel Perdigao, n-ar şti că Eliade e român. Lui Salazar nu i-ar fi plăcut cartea scrisă despre el – şi românistul se lansează în amănunte despre dictator (ținea pe biroul său două fotografii: a lui Mussolini şi a lui Codreanu). A venit vorba atât de puțin despre Eliade, dar o tăcere dedicată – au intervenit destui vorbitori la masa rotundă asupra antropologiei revoluției române, printre care şi dr. Catherine Lutard, care-i citise toate romanele (primise şi notă mică la un examen pentru că le preferase tratatelor prescrise în programa universității din Bordeaux).

(New York, octombrie 1990). Discutăm, deci, despre Eliade. Nu despre savant, nu despre scriitor, aparent despre român, adică, doamnă Berger, despre „legionar". Nu mai discutăm. Zucchini calabrezi, bravo, Peter, alegi la fel, îți dai seama că ne-ai mixat cam nepotrivit, filosoful Zisk n-a scos mai nici un cuvânt, i-am dat poeme indiene, iar doamnei o groază de tăieturi din ziare – averea mea documentară – , primiți de toate, de rău şi iar de rău despre România, din

România, nimic despre Eliade, nici de rău, nici de bine. Cam asta mi-era psihologia, pe necitite. Nu din comoditate ignorantă. Doar „Literary Times" se deschisese, ultimul număr, cu un comentariu la memoriile lui Eliade. Anume perplexitate şi a naivei mândrii româneşti.

(Bucureşti, noiembrie 1990). Societatea de etnologie din România programase o comunicare despre tipologia aşezării vlahilor balcanici, după care preşedintele Romulus Vulcănescu a anunţat un subiect care „ne interesează pe toţi". Nu-i spusesem despre ce aveam de gând să vorbesc. În America simţisem ceva ca o frică. Am enunţat lucrurile fără comentarii proprii, obsedat de o obiectivitate afişată de partea cealaltă, probabil a unei mode. Citisem datele diferitelor servicii secrete, mai ales engleze, antologate de doamna Berger în textul ei (mi-a spus că nu e de acord cu publicarea în România; de altfel, ani de zile a circulat un asemenea dosar în România).